

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend.

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

ZENDINGSSPOORBOEK

1. Inleiding

Wie vaak met de trein reist, heeft z'n spoorboekje binnen handbereik. Het gidst hem door de ogenschijnlijke wirwar van sporen, tijden, aansluitingen en dwarsverbindingen. Met spanning wacht hij uiteraard op de verschijning van de nieuwste editie. Zo vervult het nieuwste boek van prof. dr. J.A.B. Jongeneel een 'spoorboek'-functie in het wegnen van de zending. Met de verschijning van deel 2, *Missionaire theologie*, is her tweeluik van zijn *Missiologie* nu voltooid. Werk van jarenlang noest spuurwerk ligt nu gereed om dankbaar gebruikt te worden.

Prof. Jongeneel is universitair docent in de missiologie aan de Rijksuniversiteit in Utrecht, maar tegelijk ook kerkelijk docent vanwege de Nederlands Hervormde kerk in 'wezen en geschiedenis van het apostolaat' en bijzonder hoogleraar vanwege de Raad voor de Zending van die kerk.

In 1986 kwam deel 1 van zijn *Missiologie* uit. Daarin bood prof. Jongeneel een algemene inleiding op de missiologie: naam, begrip, methode en indeling met een overzicht van de zendingswetenschap als onderdeel van de missiologie. Geheel in de lijn van de door ons afgewezen zgn. 'duplex ordo' (verschil tussen empirische wetenschap en kennis op basis van geloof) maakt hij onderscheid tussen enerzijds zendingstheologie, gebaseerd op het geloof en de bijzondere openbaring in Christus, en an-

derzijds zendingswetenschap als objectieve, zuivere (godsdienst)wetenschap. Naast de zendingsgeschiedenis komt in dit deel dan de zendingstheologie aan de orde als onderdeel van de systematische en praktische theologie.

2. Missionaire theologie

In deel 2 biedt hij de ingrijpende ombuiging van een zendingstheologie naar een 'missionaire theologie'. Nu wordt niet meer een onderdeel van de theologie beschreven, maar de hele systematische en praktische theologie zelf wordt bekeken vanuit missiologisch standpunt! Zeg maar: de dogmatiek, ethiek, kerkrecht, ambtelijke vakken worden 'missionair' doorlicht. Missionaire theologie is volgens Jongeneel nl. die vorm van theologie, die theoretisch en praktisch de relaties van christenen en kerken tot, en hun verantwoordelijkheden jegens aanhangers van andere godsdiensten, wereld- en levensbeschouwingen en ideologieën op allerlei terreinen des levens missionair doordenkt en vertolkt, pg. 13.

Dit is inderdaad een belangrijke ombuiging, die verband houdt met de visie op zending. De moderne missiologie is er nl. op gericht dat het hele kerk-zijn, de hele theologie zich bewust wordt van de missionaire implicaties van haar bestaan. De vroegere zending richtte zich in feite alleen op de bekering van de heidenen en het stichten en opbouwen van 'jonge' kerken. Nu er een tijd gekomen is

HOOFDARTIKEL

Zendingsspoorboek

C.J. Haak

UIT DE SCHRIFT

Recht op blijven staan

H. Offereins

KERKELIJKELEN

Ambtsdragers-tekort en kerkeraadswerk

M. te Velde

GELEGEN/ONGELEGEN

J. Kamphuis

MISSIOLOGIE

Het culturele motief in de liturgie I

G. Riemer

GEKNIPT VOOR VANDAAG

De praktijk van ons bijbellezen

KUNST

Prototypes van onze zakbijbel

J.M. de Jong

Synode-indrukken IV

B. Luiten

PERSCHOUW

G.J. van Middelkoop

UIT DE KERKEN

dat in elk werelddeel al kerken zijn, buigt de moderne missiologie zich óók over de kerk, haar denken en optreden, zelf.

2.1. *Verbinding met totale theologie*

Ook vroeger werd wel gewezen op de samenhang van de missiologie met de andere theologische vakken. Vandaar dat haar plaats in de encyclopedie kon verhuizen van dogmatiek naar kerkgeschiedenis of naar de ambtelijke vakken. En ds. **Wielinga** werd niet moe te onderstrepen dat de brieven van het Nieuwe Testament vooral 'zendingsbrieven' waren en ook zó moesten worden uitgelegd. Hij poneerde **vaak**, tot op z'n afscheidsrede op de Synode toe, de stelling dat theologie naar haar herkomst en doel missionaire theologie was of géén theologie. Op deze manier kan er een geweldige stimulans van de missiologie uitgaan naar alle andere vakken. Zo gezien kun je met Jongeneel stellen dat missiologie ook voor Nederland een vak met toekomst is. Het is frontlijn-theologie, pg. 5.

2.2. *Mogelijke gevaren*

Een nadeel van deze opvatting is dat de eigen plaats van de 'zending' binnen de theologie en haar specifieke gerichtheid op de bekering van ongelovigen uit het oog verdwijnt. De missiologie krijgt dan de neiging om te veel op de voorgrond te treden binnen de theologie. Zoiets kan doorklinken in een zin als 'kerkrecht is ten diepste zedingsrecht', pg. 159. En wanneer ze haar eigen object verliest, krijgen oude termen een nieuwe betekenis. Iets daarvan proeven we in de zin: 'In de moderne missiologie wordt zonde [...] niet meer primair verbonden met het object der zending: de niet-christenen die 'in zonde ontvangen en geboren zijn', maar met het subject hier-

van: de zendende instanties [...], die op allerlei wijzen hun missionaire roeping verzaakt hebben.' pg. 86.

Bij J.C. Hoekendijk ging het sterk die kant op, met het gevolg dat er geen missiologie overbleef. Prof. Jongeneel bewaart hierin afstand t.o.v. Hoekendijk. Juist omdat hij nl. óók spreekt van 'zendingstheologie', met haar eigen gerichtheid, én omdat hij de systematische en praktische theologie meeromvattend vindt dan de missionaire theologie, lijkt dit gevaar te zijn bezworen, vgl. ook pg. 20.

3. **Opzet**

Het boek is in feite gegroepeerd om twee polen: de zeer uitgebreide literatuurlijst en de eigenlijke tekst, die nauwkeurig de indeling van de theologie volgt, zoals die (ongeveer) in Utrecht gedoceerd wordt: ascetiek, dogmatiek, ethiek, cybernetiek, catechetiek, liturgiek, homiletiek, poimeniek, diakoniek en apologetiek. Maar dan elke keer met de toevoeging: 'missionaire accetiek', enz. Je zou kunnen zeggen, het is een systematisch gerangschikte encyclopedie met uitvoerige literatuuropgave. Het is dan in dit geval wel de prestatie van deze ene schrijver!

De literatuur wordt vermeld als afsluiting van elk hoofdonderdeel, maar dan ook weer gerangschikt naar onderwerp. Het is een indrukwekkende lijst, waarin meer dan in deel 1 ook literatuur uit de derde wereld is opgenomen, terwijl ook literatuur uit onze kring een plaats kreeg. Opvallend is dat Jongeneel ook in de volgorde van vermelding de chronologische orde volgt. Daarin handhaaft hij a.h.w. de bespreking van het onderwerp in de tekst zelf, aangegeven tot op de bladzijden nauwkeurig van het boek. Op zo'n manier wordt het belang van elk boek op verschillende onderwerpen naar voren gehaald.

Door de systematische indeling loop je aan de hand van de tekst de hele theologie door: in deel 1 meer de bijbelvakken, in dit deel de rest. Dat betekent concreet bv. voor de dogmatiek dat alle onderdelen (de 'loci') aan de orde komen: God, schepping, mens, zonde, Christus, verlossingsleer, Heilige Geest, kerk, sacramenten en eschatologie. De behandeling van de openbaring is bewust summier gehouden, pg. 64, terwijl we een behandeling van het verbond hier niet aantreffen.

4. **Inhoud**

De inhoud is net zo boeiend als de theologie en m.n. de missiologie zelf is. Jongeneel geeft in grote lijnen de ontwikkelingen op de diverse onderdelen goed en overzichtelijk weer. Wie een snelle maar gedegen introductie wil hebben in de geschiedenis én de huidige stand van zaken, kan hier volop terecht. Nier alleen voor de zending, maar ook voor evangelisatie.

4.1. *Leer van de zending*

Wat opvalt is de grote omslag die heeft plaatsgevonden in de moderne missiologie sinds de Tweede Wereldoorlog. Daarin speelt de theologie van Barth elke keer een grote rol. Dat spreekt bv. sterk in de tenn 'missio Dei', zoals die eerst binnen de Wereldraad van Kerken is ontwik-

KERNREDACTIE

DH. W. G. DE VRIES (eindred.) DRS G. J. VAN MIDDELKOOP, PROF. DR. Y. T. C. VELDE

OVERIGE REDACTIELEDEN

DRS R. TER BEEK, DRS R. H. J. DE RIJTER, DRS H. VELDMAN, PROF. DR. K. VECING

MEDEWERKERS

J. D. BAAS, DRS I. A. BOERSEMA, J. M. DE JONG, DRS J. SMELIK

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan

De Reformatie Postbus 24 8260 AA te Kampen

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V., Postrekening 406040 t.n.v., De Reformatie, Goes. Postbus 25.4460 AA Goes. Tel. (01 100) 15691

ABONNEMENTEN

f 84,75 per jaar; f 45,25 per halfjaar; studenten f 19,25 per jaar (binnenland)

Buitenland: f 143,50 per jaar (zeepost).

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn

Losse nummers f 1,85 (excl. porto).

Oe Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij de Stichting Bralectah. Tel. (05210) 15946

ADVERTENTIES

Prijs f 0,63 per mm. Contracttarief op aanvraag

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

keld, waardoor God a.h.w. ondergedoken is in de wereld als balling, om solidair met andere ballingen een verborgen weg tot bevrijding gaat, 62.

Dat houdt ook in dat vanaf die tijd veel meer de nadruk wordt gelegd op de (anders)gelovige méns, dan op de religieuze systemen. Of, dat verkiezing niet meer gebruikt wordt voor de uitverkorenen, maar gericht op de dienst van de kerk aan Gods Raad, pg. 63. Of, dat roeping en bekering niet meer inhouden dat mensen zich tot de kerk moeten bekeren, maar dat juist de kerk naar de wereld toe moet, om samen met de wereld tekenen van Gods Koninkrijk op te richten, 78. Dan krijg je vroeg of laat ook te maken met een andere verlossingsleer: meer nadruk op deze tijd en de heilheid van alle volken, i.p.v. nadruk op eeuwigheid en redding van de mens uit her verderf, 74.

Dat zal ook wees z'n uitwerking hebben op de leer van de kerk. Niet alleen omdat de kerken in de derde wereld hun rechten opeisen om op hún manier kerk te zijn, of op hún manier nok zending te drijven, ook in het westen!, 171. Maar dat komt ook omdat aangedrongen wordt op een herziening van kenmerken en eigenschappen van de kerk, met daarachter de vraag of de kerk voor het heil wel nodig is, 84-5. De huidige ombuiging van 'buiten de kerk geen zaligheid' naar 'buiten Christus geen zaligheid', vindt dan wel plaats in veel protestantse kerken, maar 't is de vraag of het ook de winst van de Reformatie weergeeft, 74. Op deze manier zal op den duur ook de 'binnenkerkelijke' ambtsopvatting in het westen moeten geloven aan een totale revisie om tot een missionaire bediening door alle gelovigen te komen, 170.

Ook de toekomstverwachting gaat er dan anders uitzien. Er is veel meer nadruk op de toekomst van *déze* wereld komen te liggen, o.a. door de opvattingen van Cullmann over de heilsgeschiedenis. Daardoor komen onderwerpen als 'leven na de dood' en de 'wederkomst om te oordelen de levenden en de doden', slechts summier, 89, of helemaal niet aan de orde.

4.2. Andere onderdelen

Op ethisch gebied krijgen allerhande onderwerpen uit vroeger en later tijd een plaats: zowel polygamie, kaste, slavernij, oorlog en vrede als milieu-problematiek, cultuurveranderingen, mensenrechten, schulden crisis en revolutie komen ter sprake.

In de zgn. 'praktische vakken' wordt de organisatie van kerk en zending besproken, met het nieuwe woord 'missionaire cybernetiek', 156. Uiteraard een belangrijk onderdeel, nu steeds meer nadruk komt te liggen op 'missionaire coöperatie' met kerken in andere landen. Jongeneel pleit ook voor nieuwe termen als 'autochtone en allochtone' kerken, om rekening te houden met ontwikkelingen binnen Nederland, waar beide 'soorten' naast elkaar gaan bestaan. Dat legt zeker weer druk op bestaande 'Raden van Kerken', 165.

Met de missionaire catechetiek, liturgiek, homiletiek, poimeniek en diakonie komen we op 'het veld' terecht. Welke leerboekjes werden gebruikt bij de catechisatie,

welke nieuwe Inzichten worden nu toegepast? Hoe moet een kerkdienst in een missionaire situatie er uit zien, hoe is het kerkelijk jaar opgebouwd, wat dacht en denkt men over lied, kunst en symboliek in de 'jonge' kerken? Hoe is er gepreekt? Welke teksten, of welke onderwerpen kwamen aan de orde? Welke pastorale methoden moet je gebruiken in de benadering van de ander? Te kust en te keur kan men terecht. Met daarbij de problematiek van woord en daad, diakonale zorg, medisch werk, stadszending enz.

Tot slot het onderdeel 'missionaire apologetiek'. Hoc wordt gedacht over de andere godsdiensten en wat is de beste manier aanhangers ervan te overtuigen? Bekend is de wijziging in kerkelijke opvattingen die geleid heeft tot de zgn. dialoog, waarbij alle godsdiensten gelijkwaardig worden geacht. Zeker nu in ons land ook andere godsdiensten voet aan de grond krijgen, geeft Jongeneel een goede oriëntatie in de verschillende visies.

5. Manier van schrijven

Het is onvoorstelbaar hoeveel literatuur Jongeneel heeft moeten doorwerken. Toch komt bij elk onderdeel het 'bos' weer goed uit de verf. Hij is er zeker in geslaagd om objectief de diverse meningen voortdurend aan de orde te laten komen, en dan met name toegespitst op oecumenisch (Wereldraad), rooms-katholiek en evangelicals. Er zijn meerdere langere passages van bv. Stott aan te wijzen, waarmee Jongeneel instemmend een onderdeel samengevat of afsluit. Hij slaagt er uitstekend in om ook elke keer het actuele probleem van de missiologie te formuleren. Hij beseft dat dit boek in feite nog maar een begin is van het 'proces van algehele omsmelting tot missionaire theologie', 20.

Zijn objectieve manier van schrijven neemt niet weg dat Jongeneel uitkomt voor z'n eigen voorkeur. Hij stelt bv. nadrukkelijk de missionaire ascetiek als eerste onderdeel van zijn missiologie, 13, 20, waardoor spiritualiteit, devotie en gebed het volle pond krijgen. Daarbij wordt een uitspraak van Mott bijna tot een motto bij Jongeneel: 'Voor "geven" en voor "gaan" komt "bidden" ', 20, 42. In het algemeen kiest hij voor een volop oecumenisch standpunt, maar is wars van radicalisering, terwijl hij grote sympathie voor de evangelical richting uitstraalt.

Bij alle breedheid die hij daarin wil ontwikkelen beseft hij ook dat er grenzen gesteld moeten worden. Zo klaagt hij a.h.w. de kerken in de eerste wereld aan, dat er geen tucht meer wordt gehandhaafd, die toch juist voor de geloofwaardigheid van een missionaire kerk onmisbaar is, 173. Ook wanneer hij de term 'elenctiek' laat vallen, stelt hij wel dat 'het evangelische waarheidselement' in het bijbelse woord voor 'overtuigen, ontmaskeren' wil bewaren, 333.

Op andere onderdelen voel je weer meer de afstand, die voortkomt uit een andere visie op de openbaring en wetenschap, zoals die m.n. in deel I worden besproken. Dat leidt o.a. tot een andere opvatting over de kerk, en toch ook over de zending. Bij voorbeeld wanneer Jongeneel

vindt dat Voetius het gevaar loopt de zending te versmalen tot een **bestemmingsplan** voor enkel de uitverkorenen en dan kiert voor Van Rulers brede opvatting over het apostolaat, 63.

Daarom kijken wij toch **ook** anders aan tegen de belijdenisgeschriften, die volgens Jongeneel voor binnenkerkelijk gebruik zijn opgesteld en nauwelijks over zending spreken. Dan ben ik geneigd te **zeggen**, dat de belijdenissen, omdat ze het **evangelie** van vrije genade belijden, juist op en top van een **missionaire** visie getuigen. En ook praktisch dat aan de overheid en Rooms-katholieke kerk lieten weten, tot en met de marteldood toe.

6. Gebruikswaarde

Het boek is zeer systematisch geschreven. Maar juist omdat het 'systeem' ook het handvat tot het boek is, kost het inderdaad, pg. 5, even doorzetten om te weten waar je wat kunt vinden. Soms verlang je naar een trefwoordenregister, maar wie de inhoudsopgave goed door heeft, vindt talrijke andere 'ingangen'. Zo zocht ik bv. naar 'nieuwe confessies' en ontdekte dat er geen systematisch onderdeel over 'symboliek' (de leer over de confessie) ging. Het woord symboliek dat ik vond sloeg op de kunst, maar bij de liturgie trof ik dan wel 'belijden' aan. Iets dergelijks kwam ook voor bij het zoeken naar geloof in geesten. Onder de dogmatiek was een onderdeel 'engelen/geesten' te vinden, maar bij de 'aanbidding' onder liturgie werd de opening gegeven. Voor theologie **van** bevrijding moet je én onder (sociaal-economische) ethiek én onder diakonie (armen) zoeken.

Ik denk wel dat de (ver)brede visie op missiologie soms bepaalde specifieke onderdelen van het actuele 'veld'-werk, bij het proces van benadering, hanteren van de traditionele cultuur, systematisch toewerken tot zelfstandigwording van de jonge kerken, instituering van ambtsdragers, opleiding van evangelisten etc. wat in het gedrang brengt. Een onderdeel als 'theologische opleiding' voor nationale voorgangers is dan niet terug te vinden onder 'missionaire training', maar missionair ambt. Contextualisatie wordt als totaalprobleem behandeld voorafgaand aan de specifieke onderdelen. En het 'aanknopingspunt' komt par aan de orde bij de praktijk van de homiletiek.

Maar wie het boek hinnen handbereik heeft, zal snel genoeg z'n weg erin vinden. Wie problemen heeft met de niet-alfabetisch geordende literatuurlijst komt met de **combinatie** van het **namenregister** en de inhoudsopgave altijd waar hij wezen moet. En dat is tenslotte de bedoeling van een 'spoor-boek'.

7. Tot slot

Deel 2 **van** Jongeneels *Missiologie* is een belangrijke, veelzijdige oriëntatie in de huidige internationale zendingswetenschap in de Nederlandse taal. Ook wie het niet eens is met de trend die prof. Jongeneel op onderdelen of als totaalvisie inzet, zal met veel profijt dit boek gebruiken. We kunnen aansluiten bij zijn wens dat in deze tijd

niet alleen maar 'zendelingen' een missionaire training nodig hebben, maar ook alle leidinggevend, 172, om maar niet te zeggen, de hele gemeente. Lezing van dit boek is daarbij aanbevolen, Juist zo'n hoek, waarin de vele **taken** omschreven worden, maar ook de vele verschillende, vaak tegenstrijdige, oplossingen, onderstreept dat er voor de gereformeerde kerken nog volop werk aan de winkel is, in de wereld, in de kerk én binnen de zendingswetenschap zelf.

C.J. Haak

N.a.v. dr. J.A.B. Jongeneel, *Missiologie*, deel 2: missionaire theologie, 's-Gravenhage 1991. Dit boek is ook verkrijgbaar in één band met deel I (dat in 1986 verscheen).

Extra nummers van De Reformatie...

kunt u bestellen door overmaking van de kosten op postrekening 40 60 40 t.n.v. De Reformatie-Goes, onder vermelding van jaargang en nummer

Dit zijn de kosten (incl. porto)

1 ex.:	f	3,15
2 ex.:	f	5,60
3 ex.:	f	8,25
4 ex.:	f	10,10
5 ex.:	f	11/95

Na ontvangst van het bedrag wordt uw bestelling per omgaande uitgevoerd.

RECHTOP BLIJVEN STAAN

...het zij u bekend, o koning, dat wij uw goden niet vereren, en het gouden beeld dat gij hebt opgericht, niet aanbidden,

Daniël 3 : 18

Vreemdelingen waren het in Babel, die drie joodse jongens. Vreemdelingen, die zich er niet wensten aan te passen. Maar die de wetten van hun vaderland trouw bleven. Ook toen het moeilijk werd. Zelfs toen er gedreigd werd met de doodstraf.

Terwijl de duizenden om hen heen met hun neus in het zand lagen voor dat immense beeld, bleven zij rechtop staan, zij het misschien met knikkende knieën.

Ze wilden wel op hun knieën. Maar dan voor de HERE. En niet voor dit beeld. Want dit beeld was niets anders dan een teken van de macht van Babel. En Babel is in de bijbel vaak de aanduiding voor het gebied waar satan koning is.

En voor satan wilden Gods kinderen in Babel hun knieën niet buigen. Want dat was verboden volgens de wet van hun vaderland.

Vreemdelingen zijn het in deze wereld, die christenen in 1993. Vreemdelingen, die zich er niet wensden aan te passen aan de stijl van de ongelovigen. Maar die de wetten van hun vaderland trouw blijven. De wetten van Vader in de hemel.

Ook als het moeilijk wordt.

Zelfs als deze trouw het einde kan betekenen van een veelbelovende carrière, of van goede relaties in de buurt waarin ze wonen.

Terwijl tienduizenden om hen heen door de knieën gaan voor de dwang of de verleidingen van de duivel, blijven zij rechtop staan.

O, ze willen wel op hun knieën. Maar dan voor de HERE en niet voor satan.

En daarom doen ze niet mee met dingen, die de HERE heeft verboden. Daarom zijn er plaatsen waar ze niet komen en programma's waar ze niet naar luisteren en kijken.

Intussen merken deze christenen wel, dat het moeilijk is om rechtop te blijven staan. En dat satan aan alle kanten aan hun knieën zit te trekken.

En dat die knieën het zo af en toe ook wel eens begeven en toch dubbel gaan. Iedere avond moeten ze het Vader weer belijden.

En misschien worden deze christenen wel eens jaloers op

hun broeders uit Daniël 3: 'Stonden wij maar net zo stevig in onze schoenen als deze jongens'.

Toch worden ze niet moedeloos van satans overwinningen. En ze geven de strijd niet op. Want ze kennen Iemand, die nooit door de knieën is gegaan voor satan. Ook niet toen Hij hem in eigen persoon tegenover Zich vond, 40 dagen lang (Matt. 4 : 1-11). Zelfs niet toen Hij het drie uren lang alleen tegen Hem op moest nemen (Matt. 27 : 45, 46).

Ze kennen namelijk Jezus Christus, de Heer, groot in kracht, die staat boven elke macht. Ook boven satan. Het bewijs is met Pasen geleverd. En ze weten dat die Heer hen op hun gebed elke dag de krachten wil geven om rechtop te kunnen blijven staan. De krachten van zijn eigen Heilige Geest.

Het was die Geest, die Sadrak, Mesak en Abednego de kracht gaf voor hun optreden in Daniël 3.

En het is diezelfde Geest die christenen in 1993 de kracht geeft voor hun leven in gehoorzaamheid aan Vaders wetten. De kracht om tijdens hun vreemdelingschap op aarde rechtop te blijven staan tegenover de overste van deze wereld. Wat daar wellicht ook de consequenties van zullen zijn.

En daarom gaan deze christenen elke dag op de knieën. En vragen ze elke dag om de krachten van die Geest:

'O Geest (...)

Wanneer des vijands strijdkreet klinkt,
geef dat de moed ons niet ontzinkt.

Weersta de satan met uw kracht,
want hij belaagt ons dag en nacht.'

H. Offereins

AMBTSDRAGERS-TEKORT EN KERKERAADSWERK

Onze eindredacteur dr. W.G. de Vries zou voor dit nummer een bijdrage leveren voor de rubriek **Kerkelijk Leven**. **Hij kwam** evenwel van een reis naar Israël **thuis met koorts** en vroeg mij hem deze week te willen vervangen. Als 'invaller' in deze rubriek wil ik graag **iets** schrijven over **ambtsdragers-tekort en kerkeraadswerk**. Zowel in **De Reformatie** als in regionale kerkbladen is **daar** de **laatste** jaren meer **dan eens** aandacht voor gevraagd. Er **zijn** evenwel aspecten **blijven liggen**, die ik in dit artikel **eens** wat meer zou willen belichten.

Waarom tekort?

Veel lezers zullen (helaas) het verschijnsel wel kennen: er is onder ons in veel gemeenten in toenemende mate een tekort aan ambtsdragers. Het signaleren daarvan begint al bij de **talstelling**. Veel kerkeraden zien vreselijk op tegen de avond, dat de kandidaatstelling aan de orde komt. En als er dan met veel moeite dubbelgetallen zijn gesteld en de verkiezing heeft plaatsgevonden, dan komt daar een soms onstichtelijk aantal **ontheffingsaanvragen** achteraan. Mei alle nasleep van dien.

'Het vinden en kiezen van ambtsdragers is een crime', zei iemand laatst eens tegen mij. En als ouders van opgroeiende kinderen merk je hoe ontluisterend het werkt, als er altijd maar weer **gesleutel** en kunstgrepen nodig zijn om aan de benodigde ambtsdragers te komen. En dat in een gemeente van Christus, die een **belofte** heeft van de Heilige Geest die in haar wonen wil als de Geest van **overvloed** en enthousiasme!

Meer dan eens gebeurt het dat een kerkeraad niet aan het vereiste aantal kandidaten komt. Waar ligt dat aan? Verschillende oorzaken worden genoemd:

- er zijn broeders met een zodanig **zware** baan, zoveel van huis, zoveel **uren** in touw voor hun dagelijks werk, dat je gewoon niet van ze kunt vragen daarnaast **ook** nog ouderling te zijn;
- er zijn broeders die naast hun dagelijks werk een cursus volgen die hun al twee avonden per week kost en die op langere **termijn** voor hun **carrière** beslist onmisbaar is;

- er zijn broeders die in gereformeerde organisaties, bv. in de politiek of in het onderwijs verantwoordelijk werk doen, waardoor ze **geen** tijd voor **ambtswerk** overhouden;
- er zijn broeders voor wie vanwege hun gezondheid de last van het ouderlingschap te zwaar zou zijn;
- er zijn veel broeders bij wie de capaciteiten niet te zien zijn die in de Schrift als vereisten voor ambtelijk werk worden genoemd.

Meer dan eens zijn de laatste tijd kritische vragen gesteld in de richting met name van die broeders met cursussen en **van** die broeders die de capaciteiten missen voor ambtelijk werk.

Aan (een deel!) van de cursus-volgers wordt gevraagd: stelt u wel de juiste prioriteiten? Zou er niet meer bereidheid moeten zijn om uw neven-activiteiten te beperken **terwille** van de opbouw **van** Gods gemeente?

En aan (een deel van) de **broeders** met onvoldoende gaven wordt gevraagd: doet u wel **uw** best om beter toegelust te worden en om eventuele gaven te ontwikkelen? Is er wel voldoende inzet bij de broeders van tussen de 20 en de 30 jaar om de kennis en geschiktheid te verwerven die voor het ambt nodig zijn?

Dergelijke vragen zijn vaak volkomen terecht. Toch zou ik er wel een paar overwegingen aan toe willen voegen, die het beeld van het **ambtsdragers-tekort** wat nuanceren en **corrigeren**. We moeten niet alleen maar waarschuwingen en klachten laten horen aan het **adres** van de gemeente. Laten **we** ook eens oog hebben voor een paar zwakke punten in het beleid van onze kerkeraden.

Veel vacatures

Als het voorzien in de vacatures in de gemeente problemen oplevert, moeten we voor een eerlijke **beeldvorming** ons bewust zijn van twee factoren die vaak over het hoofd worden gezien.

In de eerste plaats, dat in **onze** gemeenten de kerkeraden momenteel veel groter zijn dan in de voorbije eeuwen. In de 16e tot en met de 19e eeuw had men vaak in grote gemeenten van bv. 2000 tot 3000 leden een kerkeraad van 4 tot hoogstens 8 ouderlingen en waren er evenveel diakenen. Pas in de loop van de 20e eeuw en wel vooral na 1945 is dat aantal steeds toegenomen.

Maar hoe groter je de kerkeraad maakt en hoe kleiner de wijken worden die broeders te bearbeiten krijgen, des te

meer ambtsdragers heb je ook nodig. Is het dan een wonder, dat het haast niet meer lukt om dubbelgetallen te stellen? Dat is wel heel anders dan vroeger toen men in een grote gemeente per jaar nooit meer dan 8 namen nodig had om goede dubbelgetallen te vormen.

In de tweede plaats denken wij sterk vanuit bestaande 'plaatsen' als ouderling of diaken. We hebben ooit het aantal wijken een keer uitgebreid en daarmee een aantal 'lege stoelen' gecreëerd. Dat kan volkomen terecht zijn. Maar daardoor ontstaat er wel een soort automatisme: nu moeten voortaan ook al die plaatsen 'bezet' worden. We denken helemaal vanuit een bestaand aantal 'functies'. Die moeten vervuld worden. En daar moet dan tot het uiterste ook nog een keer de dubbele benodigde mankracht voor worden gevonden om tot een goede talstelling te komen.

Het zal wel slecht anders kunnen. Toch wordt het daarvoor voor ons moeilijk om flexibel te reageren, als er in de gemeente eigenlijk onvoldoende mensen zijn om de 'lege stoelen' te gaan bezetten. In theorie zou je kunnen zeggen: op dit moment zijn er maar 12 broeders i.p.v. 16 die ouderling kunnen zijn: dus verdelen we het werk onder die 12. Maar in de praktijk gaat dat niet goed. Er moet immers heel wat gebeuren voordat eenmaal gecreëerde functies en ambtsdragers-plaatsen weer worden opgeheven of verkaveld. Intussen lopen we daarmee wel het risico dat het aantal 'vacatures' bij de verkiezing een sterkere macht wordt dan de kennelijke aanwezigheid of afwezigheid van de gaven van de Geest.

Willen we ons op de problematiek van het ambtsdragers-tekort goed bezinnen, dan moet daarom ook de vraag op tafel komen, of we met onze grote aantallen van vooral ouderlingen en met de grootte van onze wijken en met het takenpakket van onze ouderlingen wel op de goede weg zitten.

Op deze facetten ga ik evenwel nu niet verder in. Ik zou aandacht willen vragen voor nog een andere invalshoek.

Aantrekkelijk werk?

Als je ontdekt, dat het moeilijk is om voldoende ambtsdragers te krijgen, moet je je eens de vraag stellen: is ouderling- of diaken-zijn aantrekkelijk werk? Dat moet je vragen aan jongere en oudere broeders, aan mensen die ontheffing vragen en aan mensen die al jaren in de kerkeraad zitten.

In de loop van de jaren ben ik in allerlei gesprekken tegen een bepaald punt aangelopen, dat afbreuk doet aan het plezier, aan de geestelijke vreugde en voldoening waarmee broeders het ambt vervullen. Men zegt: *je moet zo vaak vergaderen. En je bent dan zo veel bezig met organisatorische ditten en datten.*

Ik denk dat we dat niet kunnen ontkennen. En ik zou dat punt deze keer eens onder het vergrootglas willen leggen. Als je ouderling of diaken bent, ben je al gauw één avond in de week kwijt aan een vergadering van kerkeraad (breed of smal), aan diakonie-beraad of aan sectie-beraad. En dan is er voor sommigen ook nog het nodige commissie-werk.

En wat komt er in de vergaderingen aan de orde? Ongetwijfeld veel zinnige zaken. Maar – en dat geldt vooral van de 'brede' vergaderingen van de kerkeraad – menigeen vraagt zich af, waarvoor al dat vergaderen nodig is. Ik kom veel broeders tegen, die met vreugde ouderling zijn, maar voor wie de vergaderingen dikwijls te vaak, te lang en te weinig inhoudrijk zijn. Ze zeggen: laat mij alsjeblieft het wijkwerk doen en de 'smalle' vergaderingen bezoeken, maar die 'brede' vergaderingen kun je van mij meestal gestolen krijgen!

Het is duidelijk, dat zoiets het ambtsdrager-zijn niet aantrekkelijker maakt. Daar komt bij, dat zo veel vergaderwerk voor *mogelijke* ambtsdragers het karwei soms net te zwaar maakt. Zouden ze vrij van vergaderwerk zijn, dan konden ze een ambt aanvaarden, wat ze nu niet kunnen omdat bij het bestaande *totaal*-pakket de belasting te hoog is. En omdat we geen 'deeltijd-ouderling' kennen, hebben we voor zo'n situatie geen adequaat antwoord.

Maar als je dergelijke geluiden regelmatig hoort, wordt het toch echt tijd om het kerkeraadswerk eens kritisch door te lichten. Doen we in onze vergaderingen de juiste dingen? En doen we ze op de juiste manier? Hoe kan het beter? En moeten we inderdaad alle ouderlingen evenveel met algemene organisatorische zaken en vergaderingen belasten?

Andere werkwijze

In het licht van het bovenstaande is er in onze kerkelijke praktijk alle reden om de agenda's van onze kerkeraden eens kritisch te bezien.

Het is de vraag of het wel nodig is om alles wat wij vandaag de dag in de volle kerkeraad plegen te behandelen, daar te blijven behandelen. Als je de notulen van een kerkeradsvergadering van 100 jaar geleden legt naast die van vandaag, zie je hoeveel méér grotere en kleinere zaken vandaag de aandacht vragen. Tal van ingekomen stukken, allerlei organisatorische kwesties, regelen van dit en beslissen over dat, maand na maand worden er weer vele uren aan besteed.

Ik heb wel eens een rekensommetje gemaakt van de tijd die allerlei – op zichzelf best nuttige – ingekomen stukken onbedoeld en ongewild kosten.

Stel, er staat een brief op de agenda van 'De Zonnehoeke' een gereformeerde stichting die we allemaal hartelijk willen steunen. Ze kondigt een jubileum-bijeenkomst aan, waarvoor de kerkeraden worden uitgenodigd. Ze vraagt ook voorbede voor haar werk. En ze vraagt van de kerk een speciale jubileum-gift naast wat er normaal al via een quotum wordt bijgedragen.

Hoeveel tijd kost deze brief in een kerkeraad? De praeses vat in twee zinnen de inhoud samen, die niet op de agenda is vermeld. Er wordt gevraagd, wie van de broeders in de gelegenheid is erheen te gaan. Het werk van 'De Zonnehoeke' ligt zowel op het terrein van de ouderlingen als van de diakenen. Na enig heen en weer praten worden er dus een ouderling en een diaken aangewezen als afgevaardigden. Maar die jubileumgift, moet dat? We betalen

toch ook al een stevig quotum? De vergadering is het er snel over eens: we **doen** het niet. De hamer valt. Volgende stuk.

De brief van 'De Zonnehoeck' heeft (optimistisch geschat) één minuut vergadertijd gekost. Heel netjes. Ja, maar maar nu eens een rekensommetje van de vergadertijd die deze brief in alle 264 Gereformeerde Kerken **samen** in beslag neemt. We hebben ongeveer 3000 ouderlingen en 1500 diakenen. Dat is 4500 maal 1 minuut = 4500 minuten oftewel 75 manuren.

Een 'gemakkelijke brief', bijna 'een hamerstuk' kost onze kerken dus al 75 manuren *per geval*. Wat kosten dan al die brieven en organisatorische regelingen samen ons per jaar wel niet? Kunnen de 75 manuren voor de brief van 'De Zonnehoeck' en al die andere uren over alle mogelijke brieven en zaken niet beter besteed worden aan meer beleid of pastoraat of toerusting in de gemeente?

Ik ken vele broeders kerkeraadsleden, die er moeite mee hebben om jaar na jaar altijd maar weer zoveel tijd te steken in dingen die tamelijk ver van het *hart* van hun werk en daarmee ook van hun *eigen* hart liggen. Die moeite *vertaalt* zich in bv. het grote aantal broeders dat in de 'brede' vergaderingen absent is. Op zo'n avond zijn andere dingen voor hen belangrijker. Al kun je het natuurlijk niet maken om gewoon je wijk in te gaan **als** er kerkeraad is!

In menige kerk heeft men voor de geschetste problematiek op een creatieve manier oplossingen gezocht. Het is **al** een **hele** verbetering als:

- de praeses de vergadering op een vlotte manier leidt;
- notulen niet meer in de vergaderingen in extenso worden voorgelezen, maar 's **zondags** in fotokopie uitgereikt;
- opmerkingen over de notulen bij de scriba tevoren moeten worden ingediend;
- de lijst van ingekomen stukken tevoren wordt uitgereikt, voorzien van een voorstel van praeses en scriba bij elke brief;
- veel stukken snel worden doorverwezen naar commissies;
- zaken van wat groter gewicht nooit direct besproken, maar altijd eerst door enkele **broeders** schriftelijk voorbereid worden.

Dergelijke maatregelen voor efficiënt vergaderen levert al heel wat winst op. Toch blijkt vooral in grotere gemeenten, dat het op termijn onvoldoende lucht geeft. Om aan de overbelasting van kerkeraden iets te doen, zou ik daarom het volgende eens in overweging willen geven.

1. Een **kerkeraad** zou zijn eigen functioneren, de organisatie van het **kerkeraadswerk** en het takenpakket van de ambtsdragers eens kritisch kunnen (laten) **doormeten**. Als je ziet dat er in het werk **regelmatig** een bepaalde onvrede is en dat er gevoelens zijn van overbelasting of tijdverspilling, dan is opzettelijke bezinning **noodzaak**. Sta eens even stil en denk samen na of je wel op de juiste manier bezig bent. En wat je **kunt** veranderen om ervoor te zor-

gen dat iedereen (weer) met plezier meedoet.

Het zal voor menige ambtsdrager al een opluchting zijn wanneer hij eens gewoon hardop zeggen mag, dat hij niet met veel plezier de vergaderingen bijwoont.

2. Kerkeraden voelen zich vaak heel verantwoordelijk voor alles wat er in de gemeente gebeurt. Dat is te waar- deren. Maar hanteren we 'verantwoordelijk zijn' niet vaak veel te massief en te star? Bestaat er maar **één** soort verantwoordelijkheid, namelijk dat je over alles naden- ken en praten en beslissen moet? Klopt het wel, als een kerkeraad een half uur besteedt aan het vaststellen van de definitieve tekst van de instructie van de koster en tegelij- k het onderwerp 'preekbespreking' maandenlang voor zich uitschuift?

We moeten, dunkt me, leren onderscheiden in verschil- lende graden van verantwoordelijkheid. Een kerkeraad is direct en in hoge mate verantwoordelijk voor de predi- king en voor het huisbezoek. Maar C.V.-ketels en dakgoten, onderhoud van een pastorie en gereserveerde plaat- sen, kollektieroosters en begrotingen van commissie? en dergelijke moeten niet een even zware (en soms haast nog *overheersender*!) plaats hebben op de agenda.

Dat betekent dat een kerkeraad moet delegeren. Niet al- leen het **werk** delegeren aan bv. een commissie van be- heer of een evangelisatie-commissie, maar ook een stukje *bevoegdheid* delegeren. Vertrouw ze een **stuk** kerkwerk toe en ga dan niet steeds allerlei onderdeeljes **toch** weer zelf regelen en houd niet **alle** beslissingen van enig **Ik**- lang aan **jezelf**. Accepteer dat sommige dingen dan wel eens iets anders gaan dan veel kerkeraadsleden het zou- den hebben gedaan.

Op die manier kan een kerkeraad wat Terugtrekken. Hij fungeert dan alleen als orgaan waar de grote lijnen voor het beleid worden uitgezet, dat aan de hand van rapporta- ge die grote lijnen bewaakt en dat of zelf of door middel van een kleine commissie ad hoc een uitspraak doet wan- neer er iets is waar de betreffende commissie niet uit- komt.

3. In iedere kerk is agenda-bewaking nodig. Op de agen- da van de kerkeraad, ook van de 'brede' kerkeraad, moe- ten vooral **geestelijke** zaken staan. Ik bedoel daarmee niet, dat **organisatorische** en financiële dingen minder- waardig zijn en ge n goede aandacht verdienen. Maar als we naar onze kerkorde en naar de **bevestigingsformulie- ren** kijken, dan worden ouderlingen en diakenen immers primair gekozen om de kudde te weiden en te verzorgen, om de geestelijke groei en het materiële en sociale wel- zijn van de gemeenteleden te bevorderen. En alles wat daar verder volgt.

Kerkeraden doen er daarom goed aan om van hun kostba- re tijd niet te veel te **besteden** aan allerlei losse puntjes die zich altijd wel aandienen, maar aan de grote zaken die de opbouw **van** de gemeente dienen. Bij grote zaken denk ik aan thema's als **preekbespreking**, de invulling van wijkavonden, het beleid voor **gemeentegrootte** en ge-

meentesplitsing, bevordering van de **gemeenschap** der heiligen, strijd tegen de secularisatie, mantelzorg, missionaire en diakonale uitstraling naar buiten en wat dies meer zij.

Misschien vraagt dat wel evenveel vergadertijd als nu. Maar de tijd wordt dan wel – als het goed wordt opgezet – **beter** en effectiever besteed. En het zal voor de broeders **kerkeraadsleden** veel meer bevredigend zijn.

4. We zouden in onze kerken – en ik denk dan met name aan kerken met meer dan 10 ouderlingen – meer van het organisatorische werk moeten durven **toevertrouwen** aan een 'organisatie-commissie' of een 'moderamen' of **hoe** men het **maar** noemen wil. Ik weet wel dat velen uit vrees voor hiërarchie een moderamen haart per definitie **wantrouwen**. Maar is dat niet krampachtig?

Je kunt enkele broeders uit de kerkeraad aanwijzen, die als taak krijgen (via een goede instructie) om in alle kleinere organisatorische zaken beslissend en uitvoerend op te treden: kollektieroosters, preekroosters, afvaardiging naar vergaderingen, toewijzing van kleinere giften, vaststelling **van** instructies, **samenstellen** van wijken, voorbereiden van kerkeraads- en gemeentevergaderingen, **enzo-voorts**.

Uiteraard alles met regelmatige schriftelijke rapportage aan de kerkeraad. Laat de andere broeders maar alle stukken meelesen, zonder dat ze gedwongen zijn er ook steeds over mee te vergaderen. Heeft iemand echt bezwaar tegen de beslissingen van de commissie, **dan** kan hij dat met de commissie bespreken. Komt men er samen niet uit, dan **moet** uiteraard de kerkeraad wel eens een keer een uitspraak doen. Maar dan heb je al vele manuren **bespaard**.

Natuurlijk moet je in zo'n commissie bekwamen mensen zetten. Twee ouderlingen en een diaken bijvoorbeeld. Of als de gemeente groot is twee ouderlingen, twee diakenen en een predikant. Allerlei zaken die we nu met 15 of 20 of 40 mensen **zitten** te behandelen kunnen dan door een klein team van geschikte mensen worden geregeld, zonder dat er werkelijk bij zulke ondergeschikte zaken en bij een 'open' werkwijze een reëel gevaar voor hiërarchie is.

Invloed op het tekort

Het lijkt alsof het bovenstaande verhaal alleen van belang is voor **mensen** die al in een kerkeraad zitten. Wat heeft dit allemaal **nag** te maken met ambtsdragers-tekort?

Toch wel iets. Op het punt namelijk **van** de verwachte voldoening in het ambtsdrager-zijn. Als mensen een bepaalde taak op zich zien afkomen, maken ze altijd voor zichzelf een inschatting: **zou** ik het **fijn** vinden om te doen? Zou ik er voldoening in vinden? Zitten er veel kanten aan **waar** ik moeite mee heb?

Afhankelijk van die inschatting zullen mensen meer **of** minder bereid zijn om een taak op zich te nemen. Zitten er veel schaduwkanten aan, dan zullen ze eerder geneigd zijn allerlei bezwaren erin te zien. Ze zullen ook eerder andere belangen en taken **vóór** laten **gaan**.

In dat licht moeten we naar het takenpakket van ambtsdragers kijken. Overal zitten natuurlijk wel kanten aan die minder aangenaam zijn. Maar ik krijg nogal eens de indruk dat het kerkeraadswerk te veel 'ballast' met zich meebrengt. Dat verduistert soms te veel het **gegeven**, dat **ambtsdienst** prachtig werk is.

Het zuchten van de broeders over **veel** en lang en traag vergaderen klinkt ook in de **gemeente** door. Wat krijgt de **opgroeiende** generatie voor beeld **van** het **ambt**? Hoe heerlijk, hoe voortreffelijk, hoe **aantrekkelijk** is het?

Ongetwijfeld zullen er kerkeraden zijn waar het fijn gaat en niemand het gevoel heeft dat er veel **nutteloz**e ballast is. En er zijn ongetwijfeld vele overfingen die hun werk met vreugde doen. Gelukkig maar.

Toch heb ik voor een **stukje** problematiek eens aandacht willen vragen. De glans, het aantrekkelijke van de ambtsdienst moeten we immers goed bewaken, ook door heel nuchtere maatregelen. Wanneer de vele zaken en **zaakjes** ons in onze vergaderingen boven het hoofd **groeien**, is het nodig dat we eens het snoeimes hanteren. Daar wordt het vast fijner van in de kerk!

M. tc Velde

Toeëigening en verwachting

Wij staan tegenover de God van ons heil niet als soevereine mensen, die zelf zullen beslissen, of ze het heil zullen aanvaarden, ja dan neen. Het is zo'n mooie 'sluitende' redenering: 'Christus heeft het heil verworven. Wij moeten het ons toeëigenen. Wij mógen het ons toeëigenen in het Verbond. Pak het nu aan en dan is de zaak rond'.

Bij zo'n prediking is het geloofs-appel, dat altijd klinkt, als het heil wordt verkondigd, verworven tot geloofs-triumfalisme. Spreken we vandaaruit tot de gemeente, dan schampt ons woord af tegen de harde werkelijkheid van het leven. Die werkelijkheid met al z'n hoogten en diepten kan dan ook geen plaats meer krijgen in de prediking. Een schraal geloofs-appel wordt het één en het al en de gemeente hoort nog wel klanken, maar wordt niet meer geleid en geestelijk gestuurd.

We zeiden de vorige keer dat geloofs-verwachting heel iets anders is dan een lijdelijk *afwachten*. Daarvoor is geen plaats in de omgang met de Levende die in Christus als God van de genade naar ons toe en in ons leven inkomt.

Maar de *verwachting* heeft wel degelijk een plaats in de omgang met de Here! God is niet de hemelse Automaat: we bedienen Hem met het geldstuk van ons geloof en we pakken het heilspakket uit ons vakje dat precies gelijk is en precies gelijke inhoud heeft voor ons en voor alle gebruikers van deze Automaatiek.

De Dordtse Leerregels geven een ander onderricht! Zij weten ervan, hoe wij in de omgang van het geloof met een almachtige en soevereine God hebben te doen. Hij is, zo belijden ze, de God van eeuwige en onveranderlijke uitverkiezing van vóór de grondlegging van de wereld. Zó is het heil ons in Christus al vóór de aanvang van de tijden beschikt. We lezen ervan in hoofdstuk 1, art. 6, hoe Hij overeenkomstig dit besluit in zijn genade de harten van de uitverkorenen, hoe hard die ook zijn, vermurwt en ze buigt om te geloven. Dat is het *trekken* van de Vader, waarover de Here Jezus indringend heeft gesproken tegenover de Joden – mensen van de religieuze zelf-beschikking!: 'Niemand kan tot Mij komen, tenzij de Vader, die Mij gezonden heeft, hem trekke', Joh. 6 : 44. Die realiteit bevinden Gods kinderen. Ze zijn niet lijdelijk. Ze weten wel van de noodzaak van almachtige, onoverwinnelijke Geesteswerking – en dat maar niet alleen aan het begin, maar over heel de lengte van het geloofsleven. Dááruit wordt de verwachting geboren, waarvan Ps. 25 vol is:

Leid mij in uw waarheid en leer mij,
want Gij zijt de God van mijn heil,
U verwacht ik de ganse dag (Ps. 25 : 5).

Die verwachting is vól van de vreze des HEREN. Want 'de God van ons heil' is maar niet alléén: God-van-verkiezing. Zó wil een vlakke theologie, een vlakke en lege prediking wel graag over Hem spreken. En terwijl het alles even glad en gemakkelijk lijkt te lopen, wordt het hart van de gemeente er hoe langer hoe leger door! Wil men van 'godsverduistering' spreken –, liever: van het sterven van de ware bevinding, dan ligt één van de belangrijke oorzaken binnen 'de gereformeerde gezindte' híer, dat Gods geduchtheid over de zonde niet meer gekend wordt en niet meer wordt verkondigd, zoals het in de Leerregels van Dordt gebeurt. Het is niet vanzelfsprekend dat God de harten neigt! Hetzelfde art. 6, dat we zojuist citeerden, zegt ook, dat God naar hetzelfde besluit van zijn welbehagen degenen, die niet zijn uitverkoren, uit kracht van zijn rechtvaardig oordeel overlaat aan èigen slechtheid en hardheid. Daarover spreken de Leerregels dan door in dat diepe art. 15 over de eeuwige verwerping. Nee, dat is wat anders dan een eeuwig Fatum. Het is een volkomen

vrij, het is tegelijk ook een 'volkomen, rechtvaardig en onberispelijk' welbehagen. Het besluit van de verwerping maakt God zeker niet tot 'de bewerker der zonde', maar het doet ons Hem wel kennen als 'de ontzagwekkende, onberispelijke en rechtvaardige Rechter en Wreker ervan', zo is het slot van dit artikel. De Here wordt *altijd* in zijn heilig recht erkend! Maar de kerk, inzonderheid de kerk van de reformatie, heeft Hem zó ook gezien en geprezen als de God die met de Zijnen een *weg-van-welbehagen* gaat. Het heil komt uit zijn handen ons toe. Het is de Geest die toe-eigent. Het is de drieënige God die in de wegen van het geloof zijn naam groot maakt uit het leven van zijn volk. *Geen lijdelijk afwachten, wel ootmoedig verwachten!*

Daarom komt in de Leerregels in het eerste hoofdstuk – over de goddelijke verkiezing en verwerping – ná dat in vrees en beven over de eeuwige en rechtvaardige verwerping is gesproken, dat innige artikel 16. Daar spreekt Gods volk zich nu uit over de *realiteit* van de omgang met deze God, waarbij NIETS automatisch toegaat. Dat artikel is zo vaak misduid, als zou hier al een lijdelijk piëtisme zich aankondigen, terwijl juist in deze belijdenis het geheim van de omgang open-gaat en het hart van Gods kinderen de taal van de omgang in het Verbond spreekt. Het is daar niet altijd 'koekoek-één-zang' en het brood des levens – het heil van de Christus – wordt niet als éénheids-fabriek geleverd. De leer van Gods welbehagen en de prediking van dit welbehagen-in-genadige-verkiezing en in-rechtvaardige-verwerping is 'wel degelijk schrikaanjagend' voor wie de Godsvrucht waarwel zegt, zo is het slot van het artikel, dat weigert om een knieval voor elk religieus humanisme te maken. Maar die strenge toon van het slot moet ons de teerheid niet over het hoofd doen zien, waarmee de Leerregels leiding geven aan het geestelijk leven van hen die ootmoedig willen leven met God en van Hem alles verwachten. Ook dan gaat God met ieder van de Zijnen zijn éigen weg. Hij kent de Zijnen toch ook bij naam? Hij heeft ze toch ook ieder persoonlijk geroepen? Zo leidt Hij toch ook elke geroepen zondaar in de wonderlijke rijkdom van zijn wijsheid verder op de weg? Laten we luisteren:

'Nu zijn er mensen die het levend geloof in Christus of het vertrouwen met hart en ziel, een goed geweten voor God, het leven in de kinderlijke gehoorzaamheid en het roemen in God door Christus nog niet zo sterk bij zichzelf opmerken. Toch gebruiken zij de middelen, waardoor God naar zijn belofte dit alles in ons bewerkt. Zij moeten zich niet laten ootmoedigen, wanneer zij over de verwerping horen spreken en evenmin zichzelf tot de verworpenen rekenen. Integendeel, zij moeten de middelen trouw blijven gebruiken, vurig verlangen naar de tijd van overvloediger genade en die eerbiedig en ootmoedig verwachten.'

Zij die ernstig verlangen zich tot God te bekeren, Hem alleen te behagen en uit het lichaam des doods verlost te worden, maar toch nog niet zo ver in het gelovig leven voor de Here kunnen komen, als zij wel wilden, behoren voor deze leer van de verwerping al helemaal niet bevreesd te worden. De barmhartige God heeft immers beloofd, dat Hij de walmende vlaspit niet zal uitdoven en het geknakte riet niet zal verbreken.'

Dat is nu het tegendeel van automatisme! Moet een kerk niet gelukkig zijn met een belijdenis, waarin temidden van alle andere grote zaken in het koninkrijk van God en van Christus óók wordt gesproken over het vurig verlangen naar overvloediger genade en over het eerbiedig en ootmoedig verwachten daarvan?

Oók deze werkelijkheid moet een plaats hebben in de prediking! Daarop wacht de gemeente. Zeker in een tijd van veel persoonlijke aanvechting, omdat zoveel beschutting is weggevallen. We voelen ons vaak maar klein en ontredderd in een grote wereld met kracht van de duivel tegen ons. Maar zal in deze tijd het gebod niet nieuw geboren worden:

Bewaar toch mijn ziel en red mij;
laat mij niet beschaamd worden, want bij U schuil ik.
(Ps. 25 : 20).

J. Kamphuis

HET CULTURELE MOTIEF IN DE LITURGIE I

Vorm geven aan de ontmoeting van God en Zijn volk

'Het evangelie konstitueert gemeenschap – het scheidt en onderhoudt de oefening van de verbondsgemeenschap tussen God en Zijn volk en tussen de kinderen van God onderling.' In opdracht van Christus wordt het evangelie verkondigd aan alle stam, taal en natie. Het wordt ontvangen en aangenomen in de grandioze kleur- en vormschakering aan cultuur van alle stam, taal en natie. Mag er (misschien zelfs: moet er) in al die verschillende culturen verschillend vorm gegeven worden aan de ontmoeting van God en Zijn volk? Mag er een liturgische pluriformiteit ontstaan, of moeten we streven naar een universele liturgische uniformiteit. En als er dan een liturgische pluriformiteit mag ontstaan: hoe verhoudt zich dan het culturele motief met allerlei andere motieven die een rol spelen bij de wording van liturgie? Over deze spannende vragen willen wij gaan nadenken.

Het stellen en beantwoorden ervan is maar niet een missiologische liefhebberij. We hebben hier met een uitermate belangrijke vraag te maken, die ook ons eigen kerkelijk leven raakt, en die bovendien van groot belang is voor de binnenlandse evangelisatie. Hoe dynamisch mag/moet ons vorm geven zijn aan de ontmoeting van God met Zijn volk? Om eigentijds en aanprekend te blijven? Wanneer dan eindelijk mensen van buitenaf er toe gebracht zijn een voet over de drempel van de kerk te zetten, wanneer ze een samenkomst van God en Zijn volk meemaken... zorgen wij er dan voldoende voor, dat de eredienst hen wat te zeggen heeft? Evangelisatie-commissies zijn meermalen geconfronteerd met deze problematiek. Hebben wij wel voldoende naar hen geluisterd?

J.H. Ravinck formuleerde het in 1938 al zo²:

'Dat wij met allerlei middelen de mensen trachten te brengen tot het geloof in Christus, maar dat we, als ze eindelijk zoo ver gekomen zijn, dat ze de Kerkpoort binnentreden, hen als het ware weer afstooten, doordat we niet voldoende gezorgd hebben, dat de kerkelijke samenkomst hen iets uitbeeldde van de heiligheid van het samenkomen van den eeuwig en almachtigen Schepper mei zijn kinderen, die Hij in Christus Jezus verkoren heeft.'

Nog ernstiger wordt de vraag, als we 'intern' blijven: zorgen wij er voldoende voor, dat de eredienst onze jeugd blijft aanspreken in deze tijd?

Nu staat het voor ieder van ons vast, dat 'liturgie nooit kan dienen als surrogaat van geestelijk leven. Als de ge-

meente innerlijk niet actief werkzaam is met het heilige, dan blijft de beste liturgie een holle vorm. een klinkend metaal. Maar omgekeerd: goede liturgische uitbeelding kan wel, zij het ook op zeer bescheiden wijze, ertoe dienen, dat het pas ontwakend geestelijk leven van deze nog zoo jonge Christenen, een zekeren steun en een zekere leiding ontvangt."

Datzelfde kan gezegd worden niet alleen ten aanzien van 'pas ontwakend geestelijk leven'. Wij allemaal hebben 's zondags de aanspraak nodig, de zeggingskracht. van woord én vorm.

Liturgie-commissies zijn met een moeilijke, maar niet te onderschatten belangrijke taak aan het werk! We hopen, dat we met deze artikelen een bijdrage kunnen leveren aan het complexe probleem van liturgie-vorming, zowel in binnen- als in buitenland. Want complex is het. Het culturele motief is immers maar één van de vele andere motieven. die een rol spelen bij vorming van liturgie. En zeker niet het belangrijkste. Dat is het schriftuurlijke motief, en in de lijn daarvan het dogmatische motief. Maar het culturele is wel van uitermate groot belang, een aspect dat in de kerkgeschiedenis niet altijd op juiste waarde werd geschat.

Wij zullen in deze artikelen het culturele motief in focus houden, terwijl, in relatie daarmee, andere motieven (maar niet alle) de revue passereren.

Een voorbeeld: het opheffen der handen

Ik wil u prijzen al mijn dagen, waartoe uw goedheid mij bewoog,
mijn handen hef ik naar omhoog, om heel mijn hart u op te dragen...

Waarom heffen wij de handen niet op? Al dat strakke gedoe in onze kerk! Neem nou de evangelische groepen. Die zouden de handen opheffen bij deze psalm. Staat het niet duidelijk in de bijbel? En is het niet een verarming van onze eredienst, dat wij deze houding niet meer kennen? 'Heft uw handen op naar het heiligdom en prijst de Here!', zo roept David alle knechten van de Here toe in Ps. 134.

Een prachtig liturgisch gebaar, waarin de mens heel expressief zijn volkomen toewijding demonstreert aan God. Met die houding wil hij zeggen: 'Hier ben ik Here, helemaal, voor uw aangezicht. Ik stel mij voor U open. Van U ben ik geheel afhankelijk.' Houding van toewijding. liefde en overgave aan de Here: 'Ik hef mijn handen op naar uw geboden, die ik liefheb', Ps. 119 : 48.

Het staan met opgeheven handen, de handpalmen geo-

pend en naar boven gericht. de ogen open... het is de houding voor de gelovige Israëliet die communicatie zoekt met zijn God. Communicatie om te geven en te ontvangen. Om te danken en te bidden: 'Laat mijn gebed als reukoffer voor uw aangezicht staan, het opheffen van mijn handen als avondoffer', Ps. 141 : 2. Een smeekgebed: 'Stort uw hart uit als water voor het aangezicht van de Here, hef tot Hem uw handen omhoog ter wille van het leven uwer kinderen', Kl. 2 : 19. Houding van volkomen overgave en verootmoediging: 'Laten wij met de handen ons hart opheffen tot God in de hemel: Wij hebben overtreden en zijn weerspannig geweest', Kl. 3 : 41. In deze houding staat de Israëliet niet alleen. Ook de Mohammedaan kent deze liturgische houding in zijn religie. Het is een houding. die hij het oosten past, die opgekomen is uit de cultuur van het oosten. De Here schrijft nergens deze houding voor. Het NT maakt geen melding van het opheffen der handen, alhoewel het duidelijk is, dat deze gebedshouding door de jonge gemeente in analogie met de gewoonten in synagoge en tempel gehandhaafd werd.

Het vouwen van de handen 'in possessio'

Geen christen-vervolging kon de vervulling van de opdracht van de Here Jezus 'Gaaf dan heen en maakt alle volken tot mijn discipelen' in de weg staan. Integendeel. Een geweldige ruimte ontstond er echter voor de kerk bij de kerkvrede van Constantijn de Grote in 313. Eindelijk godsdienstvrijheid! En een kolossale uitbreiding van het christendom over het hele Romeinse rijk. Anders dan de eerste eeuwen, kon de liturgie zich nu in alle vrijheid ontwikkelen zowel in het oosten als in het westen. We ontmoeten hier het politieke motief: aanvankelijk was de liturgie gedwongen zich te ontwikkelen in huiskamers, schuilkelders en catacomben. Na 313 kunnen er kerken en basilieken gebouwd worden!

Het evangelie werd ook ontvangen door Franken, Saksen en Germanen. Zij ontvingen het evangelie in hun eigen cultuur, en er ontstonden eigen liturgische vormen. Het opheffen van de handen werd niet overgenomen. In plaats daarvan eigende het evangelie zich een andere vorm toe, uit de Germaanse cultuur: een andere houding wanneer een mens met God spreekt. De handen gevouwen en de ogen gesloten. Dat was, in de eigen cultuur van de (Indo-) Germaan de houding om zich gewonnen te geven. Wanneer namelijk een Germaan zich wilde overgeven in de strijd. dan stak hij zijn zwaard in de grond, legde zijn rechterhand op het zwaard en de linkerhand daaroverheen gevouwen. En hij sloot zijn ogen. Ten teken van volkomen overgave."

We zien hier toen al in praktijk gebracht het 'in possessio' nemen van elementen van de cultuur. waarin het evangelie verkondigd en ontvangen wordt.

J.H. Bavinck formuleerde dat in zijn zendingswetenschap als volgt: 'Het christelijk leven neemt ze (d.w.z. de zeden en gebruiken van de niet-Christelijke cultuur, GR) in handen en keert ze in een geheel andere richting. te worden

wedergeboren en krijgen een volstrekt nieuwe inhoud. Al mag er dan in de uiterlijke vorm veel zijn, dat herinnert aan het vroegere, in werkelijkheid is alles anders geworden, het oude is wezenlijk weggefallen en het nieuwe is gekomen. Christus zelf neemt het leven van de volkeren in bezit, het verminkte, het verwrongene, het ontaalde vernieuwt en herstelt Hij. Hij vult elk ding, elk woord, elk gebruik met een nieuwe gedachte en een nieuwe gerichtheid. Dat is geen 'aanpassing', geen 'accommodatie', het is in wezen de rechtmatige in-bezit-neming (in possessio) door Hem, aan wie alle exousia, alle machtiging in hemel en op aarde geschonken is."

Hoeveel inhoud krijgt dat germaanse gebaar (het vouwen van de handen en sluiten van de ogen) in de christelijke eredienst: 'Here, hier zijn wij. Wij geven ons helemaal aan U over, onder uw macht willen wij ons buigen, we zijn van U. Van U is het koninkrijk en de kracht en de heerlijkheid tot in alle eeuwigheid.'

De houding van een christen voor zijn Heer en Koning.

Terminologie

Behalve de term 'in possessio' kent de missiologie een aantal andere termen, die min of meer de zelfde zaak aanwijzen: acculturatie is de wederzijdse beïnvloeding van twee elkaar ontmoetende culturen. Uit die ontmoeting ontstaat een nieuwe cultuur. Een zendeling brengt per definitie een acculturatie-proces op gang in het land, waar hij gaat werken. Kontextualisatie is de wijze waarop een kerk het kerk-zijn beleeft en vorm geeft in haar eigen culturele en maatschappelijke samenleving. haar 'kontekst'. J.M. Batteau voerde een pleidooi voor de term transformatie: 'In de kracht van de Geest moeten belangrijke elementen van de oude cultuur verdwijnen als zonde, terwijl andere elementen kunnen voortbestaan met een heel andere lading en gerichtheid.'"

Een stap terug?

Steeds meer plaatselijke liturgie-commissies zijn aan het werk. Nadat eerst in de Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerk (syn.) de discussies over liturgische vernieuwing op gang gekomen en afgerond zijn, zien we. wat betreft de liturgie, een vergelijkbare ontwikkeling op gang komen in onze kerken. Er gaan, onder invloed van de evangelische beweging, ook stemmen op om het opheffen der handen in te voeren. Op zich zou daar niets op tegen zijn. We hebben tenslotte wel meer elementen overgehouden uit de tempel- en synagoge-dienst. welke elementen in Christus een rijkere inhoud ontvingen. Voorbeelden daarvan zijn de dankzegging aan het Avondmaal, de Schriftlezingen, de lofzangen. Ook bepaalde uiterlijke vormen bleven gehandhaafd, zoals het zitten van de 'oudsten' aan weerszijden van de voorganger. Van Rongen typeert de liturgische ontwikkeling in de eerste kerk als volgt: 'Het was een periode van aansluiting en verrijking door-vervulling.'"

Was dan het wegvallen van 'het opheffen der handen', toen het evangelie in de Germaanse cultuur landde, een

verarming? En moeten we misschien, als **we** de liturgie willen vernieuwen, ook deze vorm, deze gebedshouding, weer in ere herstellen?

Of **wrs** de acculturatie van de liturgie, de wording van nieuwe **vormen** in een andere culturele kontekst, juist een verrijking en, verder doorgedacht, juist de bedoeling **van** de opdracht van Christus om aan **alle** stam, taal en natie het evangelie te verkondigen?

Op dit laatste moeten we **positief** antwoorden. Net zo min als God, in zijn werk als Schepper en Onderhouder van alle dingen, de mensen gelijk gemaakt heeft, **noch** met gelijke gaven **versierd** heeft, zo min zal Hem een universele uniforme liturgie kunnen behagen.

Wet 'vouwen van de handen en sluiten van de ogen' is zo'n vorm, waar we blij mee mogen zijn, en waar we zinnig op moeten zijn. Want het past bij onze eigen culturele identiteit. Het zou daarom een stap terug zijn, een verarming, om het opheffen der handen opnieuw in te voeren. Ook al zou daar (inderdaad) principieel niets op tegen zijn.

Is het niet wat ambivalent, dat tegenstanders van liturgische vernieuwing **vóór** handhaving van liturgische elementen zijn, welke de vruchten zijn van liturgische vernieuwing in het verleden? Volgende week gaan we verder.

G. Riemer

¹ C. Trimp, *Oriëntatie in de theologie*, p. 156.

² J.H. Bavinck, 'Enkele liturgische opmerkingen en voorstellen', in het zendingstijdschrift *De Opwekker*, 1938, p. 423.

³ O.c., p. 430.

⁴ Zie M.A. Vrijlandt, *Liturgiek*, Zoetermeer 1992, p. 75.

⁵ J.H. Bavinck, *Inleiding in de Zendingwetenschap*, Kampen 1954, p. 181.

⁶ J.M. Batteau, 'Normen en culturen in de zending', in: *Missiologische thema's* (GMO, 1990), p. 64.

⁷ G. van Rongen, *Met alle heiligen*, Barneveld 1990, p. 41.

GEKNIPT VOOR VANDAAG

DE PRAKTIJK VAN ONS BIJBELLEZEN

*Als we biddend onderzoeken wat **pr** staat in hei Bijbelgedeelte wat **we** lezen, komt de troost van de Geest van God in ons leven. Maar in de Bijbel gaar her niet allereerst om ons en om ons leven. Maar om onze God en onze Heer, Jezus, de Christus. En dan moet ons hart nog meer luisteren dan wanneer het over ons gaat.*

*Door het eenvoudige, zakelijke, vaak nuchtere en soms ontroerende lezen van de Bijbel wordt ons geloof opgebouwd. En **dar** is iets heel anders dan het lezen om jezelf en je godsdienstige gevoel op te warmen.*

*Dit nuchtere lezen vraag tamelijk reël tijd. Vergeleken met de tijd die we besteden aan het lezen van kranten en tijdschriften en hoeken **z** die tijd maar klein.*

*Wie drie keer per dag een hoofdstuk leest en dan de tijd in minuten opneemt, en dat ook eens doet mer wat **hij** verder leest, zal merken, dat **hij** het om de tijd niet hoeft te laten.*

Als je geen gelegenheid kunt vinden, moet je toch minstens voor het slapen gaan een hoofdstuk lezen. Je hebt dan raak ook 'leiding' voor je avondgebed.

*De Heilige Schrift grijpt heel diep in her leven van elke dag in. De HERE bemoeit zich niet alleen met her 'godsdienstig leven' van **zijn** volk, maar met heel hun leven. De Bijbel is daarmee geen 'godsdienstig' boek in de zin van de Koran, een boek vol vrome spreken.*

*De HERE zegt ons dagelijks in Zijn Woord allerlei gewone praktische dingen waarmee we rekening hebben te houden in ons gedrag. Tegenover onze meerderen, tegenover onze ouders en onze medemensen. Tegenover geld en goed en eer. Ook tegenover ons werk. Ook war de godsdienst betreft maakt het Woord van de HERE ons duidelijk welke weg we moeten gaan. De leden van de kerk zullen leven uit Christus door de Heilige Geest. Zij zullen hun leven laten lopen **z** 'de weg des Heren'.*

*Daarbij Iridt de HERE onze levensloop en **hij** leidt ook onze gedachten dooi-de Heilige Geest. Zo kan hei vaak gebeuren, dat het Bijbelwoord dar we lazén, wonderlijk van pas komt. Precies op het moment, dat wij er door getroost of aangespoord moeten worden. Onze bijzondere aandacht voor dat treffende woord is ook toe te schrijven aan de Heilige Geest. **Hij** maakt ook dat we ons herinneren wat we misschien vroeger al vaker hebben gelezen, maar war **wp** nu voor het eerst goed zien*

We mogen zo de goede vaderhand van God zien in her geven van ons dagelijks brood, maar ook daarin dat Hij Zijn Woord naar ons toebrengt zoals dat voor ons nodig is.

Hei kan ook heel nuttig zijn, als je hij het bijbellezen onderstreept of aangeeft wat je aandacht trok. AL je de hoofdpunten van Efeze 1 onderstreept, begint er perspectief te komen in de lange volzinnen.

Vanzelf zullen dan de teksten die ons speciale troost of aansporing geven, of die we erg nodig hebben om het vol te kunnen houden, ook aangestreept worden.

Gelukkig zijn de mensen dir zo met Gods Woord door het leven gaan.

Zij lijken op een groene Room, die aan een beek geplant staat en ook in hete droge zomers groen en fris blijft. En die vruchten draagt omdat de wortels van zijn bestaan gevoed worden door het water dat leven geeft.

Naar: R. Janse, 'Bidden en bijbellezen'.

In: 'Jong in het volle leven', 1937?

PROTOTYPES VAN ONZE ZAKBIJBEL

De vitrines van het Utrechtse Museum Het Catharijneconvent liggen tot 13 juni vol met prachtige middeleeuwse, handgeschreven boeken: bijbels, commentaren, kerkrecht, gezangbundels, gebedenboekjes. Prachtige illustraties, leesbare en onleesbare lettertypes, kortom een goudmijn voor wie wil weten hoe onze middeleeuwse voorouders met de bijbel omgingen.

De boekenstorm

Het is eigenlijk uniek dat Het Catharijneconvent zoveel middeleeuwse boeken bezit. Zeker gezien de vervangingsrage in de 16e eeuw: Allereerst waren er de stukgelezen exemplaren. Opknappen was veel duurder dan het aanschaffen van een moderne, gedrukte versie. De perkamenten vellen konden mooi gebruikt worden als versteviging van een nieuwe boekband. Maar de inhoud van het boek kon ook verouderd zijn: Protestanten hebben nogal wat rooms-katholieke werken weggedaan, de roomse kerk zelf deed ook mee door de liturgische vernieuwingen die door het Concilie van Trente werden ingevoerd. Dan was er nog het probleem van de leesbaarheid. Vanaf het eind van de 15e eeuw komt steeds meer het humanistische lettertype in zwang. Aanvankelijk alleen in (gedrukte) boeken, maar in de loop van de 17e eeuw gaan ook steeds meer mensen de humanistische cursief schrijven. Zowel het cursieve Gotische handschrift als de Goti-

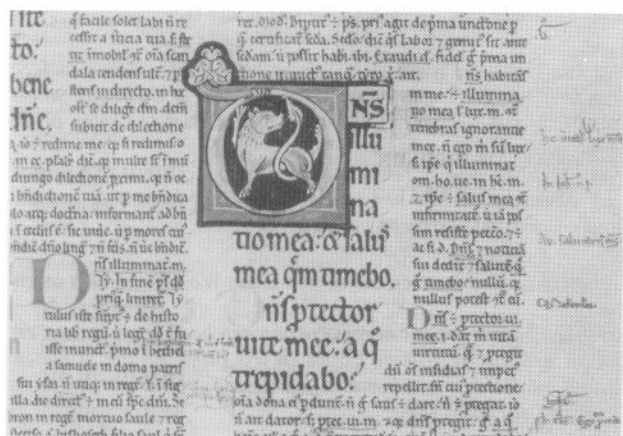
sche boekletter raken daarmee uit gebruik en worden voor velen onleesbaar.

Wat er met al die afgedankte boeken gebeurde, laat zich raden. Tekenend voor de geschiedenis van het middeleeuwse boek is het Deventer verhaal. In deze stad stond in de late middeleeuwen het Heer Florenshuis, woon- en werkverblijf van de Broeders des Gemenen Levens. Hun leider, Geert Grote, richtte hier een bibliotheek in met door hem of zijn volgelingen geschreven en gekopieerde boeken. Met de invoering van de reformatie in Deventer besloot het stadsbestuur de boeken van het Heer Florenshuis in beslag te nemen en bij de collectie van de stadsbibliotheek te voegen (1591). Al in 1610 werd een groot deel geveild om met de opbrengst nieuwe auteurs aan te schaffen. De mooiste middeleeuwse werken verdwenen spoorloos. Een aantal boeken was in de pastorie van de Lebuïnuskerk terechtgekomen en bleef zo eeuwenlang gespaard. In 1936 werden ze in een kist op zolder teruggevonden en geschonken aan het Aartsbisschoppelijk Museum Utrecht en het Seminarie Rijsenburg. Gered waren ze nog niet, want een aantal boeken lag op 14 mei 1940 in Rotterdam voor wetenschappelijke beschrijving. Het bombardement maakte een eind aan het bestaan van zes bijzondere handschriften, waarvan een van Geert Grote zelf. In de jaren zeventig hebben krakers vijf handschriften uit het Seminarie Rijsenburg gestolen. Wat er overbleef van de collectie uit het Heer Florenshuis is nu veilig ondergebracht in Het Catharijneconvent.

Er is nog een tweede Deventer verhaal. Al in 1860 ontdekte een geestelijke op de zolder van de Lebuïnuskerk drie boeken met prachtig versierde banden, die door de koster gebruikt werden als verzwarende van de mangelers. Het bleken drie Romaanse evangeliënboeken te zijn van onschatbare waarde, die al voor 1566 tot de Deventer kerkchat behoorden maar waarschijnlijk ooit deel hebben uitgemaakt van de Utrechtse Domschat. Deze drie boeken behoren nu tot de collectie van Het Catharijneconvent en zijn de toppers van de hier besproken tentoonstelling.

Bijbel met kanttekeningen

Behalve de drie Romaanse evangeliaria is er een keur aan boeken en boekfragmenten te zien, daterend vanaf het jaar 1000 tot circa 1500 (handschriften), incunabelen (vroege drukken, voor 1501) en post-incunabelen uit de periode 1501-1541. Daaronder bevinden zich fragmenten uit boekbanden, losse vellen, een missaal met daarin een paasspel en Gregoriaanse muzieknotaties uit het einde

Psalmen met aantekeningen van Petrus Lombardus, Parijs 1180-1200.

van de 12e eeuw, groot formaat gezangboeken (zodat de hele cantorij met een boek kon doen) en het bijzonder fraaie gebedenboek voor Beatrijs van Assendelft uit 1485.

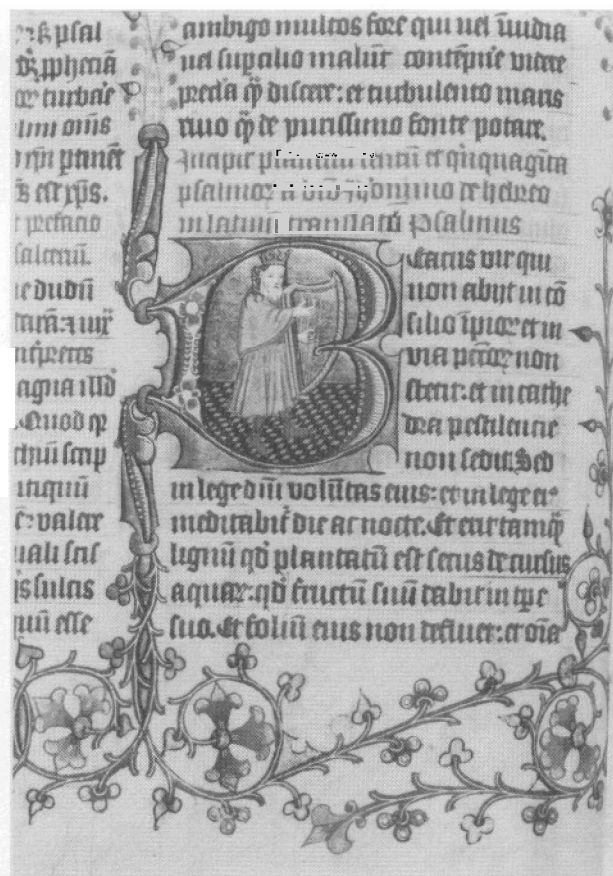
Daarnaast toont het museum werken van kerkvaders en andere christelijke auteurs, boeken afkomstig van de Moderne Devoten, getijdenboeken, juridische werken (kerkrecht) en (bijvoorbeeld) een gedrukte brochure van Maarten Luther: 'Widder die Bullen des Endchrists', eerste druk. Wittenberg 1520.

Op deze tentoonstelling vinden we ook de prototypes van onze zak- en studiebijbels. Zo is er een klein bijbeltje te zien (zo'n 10 bij 15 cm.), geschreven met hele kleine lettertjes op heel dun perkament ('dundruk!'). steeds twee kolommen per bladrijde. Ieder bijbelboek opent met een versierde hoofdletter, en er zijn duidelijk leesbare koptitels. Het is alsof je een bijbeltje van Jongbloed openslaat. Verschillen zijn er natuurlijk ook: de Latijnse tekst en het Gotische lettertype ('littera textualis'). Het boekje is in Parijs gemaakt rond 1250 voor de 'vrije markt'. Dit soort bijbeltjes werd al in 'massaproductie' afgeschreven omdat er grote vraag naar was.

Bijzonder moot is het Boek der Psalmen met kanttekeningen (afb. 1) van Petrus Lombardus, bisschop van Parijs (± 1160). Het boek dateert van vlak voor het jaar 1200 en is geschreven in een lettertype dat nog niet echt Gotisch mag worden genoemd. De afbeelding toont het begin van Psalm 27: 'De HERE is mijn licht en mijn heil, voor wien zou ik vrezen? De HERE is mijns levens veste, voor wien zou ik vervaard zijn?' In de versierde beginletter **D** (van DNS, afkorting van 'Dominus') zit een leeuw opgesloten, wellicht een verwijzing naar vers 2: 'Toen boosdoeners op mij afkwamen om mijn vlees te eten...' Verder zijn goed herkenbaar de belangrijkste woorden: 'illuminatio mea' ('mijn licht') en 'ptector vite mee' ('mijns levens veste'; het teken **p** is een afkorting voor 'pro'). Om het vers heen staan in een twee keer zo klein lettertype de kanttekeningen (vol met afkortingen om ruimte te sparen) van Petrus Lombardus. Het zijn bijzonder uitvoerige aantekeningen, want de bladzijde beslaat maar een paar versen. Het boek is uitvoerig bestudeerd en commentariseerd door een, gezien het type handschrift, 15e-eeuwse theoloog: hij heeft woorden onderstreept, opmerkingen tussen de tekst geplaatst (links) en in de rechtermarge. Daar vinden we ook een door hem geschreven tekstverwijzing naar aanleiding van het woord 'illuminatio': 'in loh.c.1.' staat er, dat wil zeggen: 'In Johannes hoofdstuk 1'. Een duidelijke verwijzing dus naar Jh. 1,7-9: het licht, komende in de wereld.

Ingekleurde houtsnede

Een voorbeeld van een Gotisch manuscript is de uit de Haarlemse St. Bavo afkomstige bijbel, gedateerd rond 1435 (afb. 2). We zien een fragment van de proloog op het boek Psalmen en het begin van Psalm 1 ('Beatus vir'). In de versierde letter **B** staat in een eenvoudig aangege-

Bijbel, Delft ca. 1435.

ven ruimte (tegeltjesvloer en gouden wand) koning David de harp te bespelen. De bladzijden van dit boek zijn bijna overdadig versierd met bloempjes en blaadjes. Het vertoont de stijl van boeken die in Delft vervaardigd zijn.

Tot slot een vroege druk: de Keulse Bijbel, rond 1478 aldaar van de pers gekomen. Het is een bijbel in de volkstaal, het Westnederduits. Het is een typisch voorbeeld van een boek dat gedrukt is maar op een handschrift moet lijken. Met de hand zijn de grote begin-hoofdletters geschreven, alsook de kleurstreepjes in de gewone hoofdletters. De houtsneden zijn met de hand ingekleurd (afb. 3). Boeiend is het om te zien hoe de ontwerper van deze bijbelprent geprobeerd heeft zoveel mogelijk elementen uit Openbaring 13 t/m 21 in een voorstelling te stoppen. Centraal in de compositie zien we uit de hemel een engel komen met een molensteen in zijn hand (Op. 18,21) die hij in de 7ee gooit: 'Zo zal Babylon met geweld worden worden, de grote stad, en zij zal nooit meer gevonden worden'. Dat is dus het thema van de prent: het oordeel over Babylon. Links zien we de verbeelding van het zondige Babylon: het heest met de 7 koppen en de 10 horens, gelijkend op een luipaard (Op. 13), bereiden door de in purper en scharlaken geklede en met goud en edelstenen behangen vrouw (Op. 17,4) die de gouden beker vol gruwelen triomfantelijk omhoog houdt. Rechts daarvan vol eerbied neergeknield vier koningen (die de gehele aarde

woenen vff der erden. dat sy maken eyne bylde

Dat vvertpende Capitel.
 Ende ick sach. ende syet eyne lamp stont
 vff dem berghen syon. ende by eme huy
 dert over ende vverlich dusent: die dat

sint die daer met sint beuleckt myt den vrouwe
 want sy sint tuncfrouwen. dese nauolgent dem
 lamme waer hen dat gact. Dese sint gegolden
 vff allem dat sy sint die nesten vruchte gade en

Keulse Bijbel, ca. 1478

moeten voorstellen, Op. 13,4). Op de achtergrond, achter de vrouw, een in elkaar stortend kasteel, als symbool voor de val van Babylon (Op. 14,8). Rechts op de voorstelling zien we Johannes zitten (met aureool) die ons op zijn visioen wijst. Hier zien we de gekroonde Christus, herkenbaar aan de aureool met het kruis, vanuit de hemel zijn scherpe sikkel uitzenden over de aarde om die te maaien (Op. 14,14-16). Daaronder staan drie engelen. Links de engel met de sleutel van de afgrond in zijn ene hand en in de andere het touw waarmee hij de draak heeft gebonden (Op. 20,1,2). In het midden de engel met de scherpe sikkel (Op. 14,17) en rechts de engel die oogst van de wijngaard der aarde; hij snijdt met een mes een druiventros af (Op. 14,19). Geheel rechtsboven een fragmentje van het nieuwe Jerusalem dat uit de hemel zal neerdalen (Op. 21,10).

Op de tentoonstelling liggen diverse hoeken waarin eigendomsaantekeningen of andere opmerkingen staan. Zo schreef in de 17e eeuw iemand op het titelblad van een vroeg 16e-eeuws werk over St. Franciscus dat het een monsterlijk en blasfemisch verzinsel is. In oude familiebijbels staan nog wel eens genealogische aantekeningen. Wie z'n stamboom wil uitzoeken, kan daarin vaak een aardige start vinden. In een gedrukt getijdenboekje, Delft 1484, schreef een vroeg 16e-eeuwse hand negen overlij-

dens-aantekeningen betreffende het echtpaar Pieter Jansz. en Aecht Dircksd., twee van hun kinderen en enkele anderen. Het betreffende boekje ligt op deze bladzijde opengeslagen.

J.M. de Jong

N.a.v. tentoonstelling *Middeleeuwse boeken van her Catharijneconvent*, te zien tot en met 13 juni 1993 in Het Catharijneconvent, Nieuwegracht 63, Utrecht. Openingstijden: di.-vr. 10-17 uur; za., Hemelvaartsdag en 2e Pinksterdag 11-17 uur. Toegangs prijs f 5,-. Catalogus: t92 blz., 200 ill. in kl. en zw.w., f 49,95.

U zult al wel in de gaten hebben dat de 'indrucken' die ik aan u mag doorgeven altijd een week achter lopen op de actualiteit. Dat heeft te maken met de produktie van dit blad; we zijn geen dagblad maar een weekblad. Dat hoeft geen nadeel te zijn, inhoudelijk kan het zelfs winst betekenen als de *schrijver* iets langer over zijn artikel kan nadenken, maar let u dus wel op de datum die ik bij de verslagen noem.

Op vrijdag 29 april hadden wij veel plenair te bespreken. Van de particuliere synode van Zeeland, Noord-Brabant en Limburg lag er een voorstel om een onderzoek in te stellen naar opzet, inrichting en functioneren van de kerkelijke examina, die worden afgenomen van aanstaande predikanten. De bedoeling was dat er studie-deputaten zouden worden benoemd, die dan ook eventueel de kerken zouden dienen met voorstellen ter verbetering van deze examina.

In de toelichting was te lezen o.a., dat het functioneren van de examina al5 onbevredigend wordt ervaren, met name het onderzoek naar de geschiktheid voor de bediening van het Woord.

Over dit voorstel werd breed gediscussieerd. Voor wie geen vreemde in Jeruzalem is, was die gesignaleerde onvrede wel herkenbaar. Er was in de vergadering ook duidelijk een behoefte en een wens om aan het voorstel tegemoet te komen en de gevraagde studie-deputaten te benoemen.

Maar het probleem deed zich voor, dat de P.S. van het zuiden niets concreet had ingevuld. Zij had veel te weinig voorbereidend werk gedaan. Want wij hebben in art. 33 KO een duidelijke en stringente afspraak wat betreft het veranderen van bestaande uitspraken en besluiten, namelijk, dat de *noodzaak* daartoe moet worden aangetoond. Dat betekent, dat deze P.S. zich had moeten confronteren met de bestaande regeling die dateert van de generale synode van Rotterdam-Delfshaven 1964-1965. Zij had moeten aangeven waarin deze regeling thans te kort schiet. Kortom, zij had zelf studie moeten verrichten in plaats van aan de generale synode om studie te vragen. Daarom werd uiteindelijk aan haar verzoek niet voldaan. Maar de teleurstelling daarover, die door meerderen onder woorden werd gebracht, zal ook tot uiting worden gebracht in de Acta.

Vervolgens, op diezelfde dag, kwam het rapport van het deputaatschap archief en documentatie in behandeling, in aanwezigheid van de deputaten. Zij zijn bezig het Archief- en DocumentatieCentrum te organiseren, voortaan kortweg het ADC genoemd. Het wordt gevestigd in het pand Broederweg 16 te Kampen, tegenover het gebouw van de Theologische Universiteit. Momenteel wordt dit nieuwe onderkomen geheel verbouwd en aangepast aan

de eisen die gelden voor het conserveren van archiefmateriaal.

Het is de bedoeling dat hier alles wordt verzameld dat van belang is voor de geschiedenis van De Gereformeerde Kerken in Nederland, met name sinds de Vrijmaking van 1944 en volgende jaren. Als het goed is hebt u al wel eens een advertentie gezien met de vraag, of ergens nog waardevol materiaal is dat niet verloren zou mogen gaan. Br. F. Harwig uit Hasselt (zijn naam werd met grote erkentelijkheid genoemd!) heeft op die manier al vele meters archief opgehaald én toegankelijk gemaakt.

En daarmee raken we aan een tweede doelstelling, namelijk het archief te activeren. Een documentatiecentrum bewaart niet alleen maar verschaft ook informatie. Het wil kennis en onderzoek bevorderen. Het kan diensten verlenen bijv. bij de herdenking van de Vrijmaking in 1994, en zo zijn er wel meer aanleidingen om bij dit nieuwe pand aan te kloppen. Dus zodoende is het wel belangrijk dat u weef, waar dit centrum staat en dat u daarop een herriep kunt doen!

Ook werd degene die dit werk zal gaan doen benoemd: drs. G.C. Groenleer, die thans zelf deputaat is. Hij weet dus precies waar het over gaat. Hem wacht ook de raak in het land actief te zijn met voorlichting ten aanzien van het plaatselijk archiefbeliër. Dus dit wordt een heel veelzijdige functie, waarin wij hem graag veel wijsheid en voldoening wensen. En wij komen graag eens met zijn werk in aanraking natuurlijk.

Aan de deputaten werd door de synode lof toegezwaaid voor hun beleid en ze kregen de opdracht op de ingeslagen weg verder te gaan.

Door dit alles kwam een einde aan het beheer van het generaal-synodaal archief te Groningen-West. Het zal worden overgebracht naar Kampen. Dat bracht een afscheid met zich mee van de archivaris van dit archief, br. B. Kamps, die ook ter vergadering was. Met een hartelijk applaus werd hij bedankt voor de vele, vele uren die hij tussen de stukken heeft doorgebracht en voor zijn goede zorg daaraan besteed.

Op woensdag 5 mei ontvingen de synode de deputaten voor generaal-synodale publikaties. Deze deputaten zijn verantwoordelijk voor het uitgeven van de deputatenrapporten vóór de synode en de Acta daarna. Maar ook voor andere uitgaven, zoals het gereformeerd kerkboek in zijn verschillende uitvoeringen. Een taak waarmee veel samenhangt en waarvoor een grote precisie is vereist! Maar hun werk werd ruimschoots in orde bevonden, hetgeen onder dank werd uitgesproken.

Daarna meldten zich de deputaten-financieel van de Theologische Universiteit, met al hun cijfers. Met dank-

baarheid mocht worden vastgesteld dat onze **Opleiding tot de Dienst des Woords** geen financiële tekorten kent; de middelen waren er en ze werden voor dit doel gegeven. Wel werd opgemerkt, dat de kasten van de exploitatie sneller groeien dan het ledental van de kerken.

Daar moet dus wat **aan** gebeuren, liefst aan de kant van het ledental..

De deputaten werden bedankt voor hun goede zorgen.

Op woensdagavond 5 mei sprak de synode over de zegenroet in eredienst, met name wanneer de voorganger geen predikant is.

Een oude zaak. zult u zeggen, die al op veel synoden behandeld is ~ Heemse 1984-1985 sprak erover, en daarna Spakenburg 1987 en bovendien Leeuwarden 1990. En moet het nu dan weer, in **Ommen** 1993?

Toch kun dat zo niet worden gezegd. Want de onderscheiden synoden deden er verschillende dingen mee. De synode te Heernse had een oordeel te vellen over een diepgaande studie, die haar door deputaten aangeboden werd. Twee verschillende voorstellen waren van die studie het resultaat, want de deputaten konden niet op één lijn komen. Het verschil was vooral toegespitst op de figuur van de 'zegenende ouderling', daar moest zij een uitspraak over doen: mag de ouderling al dan niet in leediensten de zegen opleggen? Maar de synoden te Spakenburg en te Leeuwarden kregen (slechts) te maken met tal van revisieverzoeken, die geen van alle zo geformuleerd bleken te zijn dat ze hout konden snijden. Zo bleef Heemse overeind, maar je kunt niet zeggen dat in Spakenburg en Leeuwarden de **studie** over dit onderwerp werd voortgezet en uitgediept.

En dat, terwijl Heemse er niet uit gekomen was!

Zij deed de uitspraak, dat zij geen bevestigend antwoord kon geven op de vraag of het opleggen van de zegen door de ouderling was toegestaan, maar zei in de gronden (kort weergegeven):

a) het is niet bewezen, dat alleen de predikant de zegen mag opleggen;

b) het is ook niet bewezen, dat de ouderling het mag doen;

c) in het onderscheid tussen de ambten, zoals we dat lezen in de belijdenis en de kerkorde en de formuleren, is het antwoord op deze vraag niet te vinden;

d) het is ook niet dringend noodzakelijk dat er snel een antwoord op komt.

Opvallend hierin is vooral grond c: het onderscheid tussen de ambten brengt op deze vraag geen antwoord. Terwijl het verschil tussen het ambt van ouderling en van predikant ter synode de belangrijkste invalshoek was geweest...

Zodoende probeerde de kerk te Meppel een opening te geven in de impasse, door op de synode te Leeuwarden met een nieuwe invalshoek te komen: niet de rechten van de predikant ten opzichte van de rechten van de ouderling koos zij als uitgangspunt, maar het recht van de **HERE** die zijn volk ontmoet. Van daaruit bepleitte zij in de on-

derscheiden zegenformules de Schriftwoorden te laten staan, als woorden van God. Door welke voorganger zij ook worden uitgesproken.

Natuurlijk treven wij **ernaar**, dat er een predikant op de kansel zal staan. Dat hebben wij (naar de Schrift) **met elkaar afgesproken**. Maar daar gaat het dan niet meer over. Het gaat er dan om, dat als God zijn volk ontmoet zijn zegen ongewijzigd mag (of liever: moet!) klinken.

Welnu, wat Meppel toen aandroeg, kon Leeuwarden niet behandelen. Het was niet in de kerkelijke weg voorbereid. Zodoende werd het toen onontvankelijk verklaard.

Maar kennelijk werden de Acta goed gelezen. Want nu in **Ommen** ligt dat voorstel er weer, althans een voorstel van gelijke strekking, thans ingediend door de particuliere synode van het zuiden. En nu **wél** in de kerkelijke weg voorbereid.

Over dat voorstel hadden wij op de 5e mei een eerste ronde, een oriënterende bespreking, voorbereid door een commissie. U begrijpt, daarbij kwam veel los: doen we zo recht aan Heemse, en aan het eigene van de verschillende ambten? Belangrijke vragen. Aan de andere kant: zijn de vragen over het ambt nog wel van toepassing bij deze benadering? Wat de reactie uitlokt: kun je het ambt zo buiten de bespreking zetten? Enzovoort...

Ik zal de bespreking nu verder niet verslaan. Het was nog maar een eerste verkenning. De synode heeft er nog geen mening over. Maar het is goed, dat u de probleemstelling kent. Dan kunt u meeleven en meedenken.

B. Luiten

Verwarring, brokstukken en fragmenten

Het *Remonstrants Maandblad 'adRem'* van april 1993 wijdt een aantal artikelen aan het zogenaamde *postmodernisme*.

Nu het moderne denken geen licht en zekerheid heeft gebracht, verkeren de mensen in verwarring. Zij geloven niet langer in grote verhalen, waarin eigen bestaan in een groots overkoepelend verband wordt geplaatst. In de plaats daarvan kennen we slechts 'onsamenhangende brokstukken en niets dan fragmenten'. En God is afwezig: wat kan over *l'In* gezegd worden?

Postmodernisme

Nu eens wordt postmodernisme afgedaan als een voorbijgaande mode; dan weer wordt gezegd dat het al is ingehaald door andere trends. Toch duikt het begrip nog zo vaak op als typering van de hedendaagse cultuur. Wat *adRem* er enige aandacht aan wil besteden. Waar staat postmodernisme voor?

Bij postmodernisme bestaat twijfel van de ideologieën van de Verlichting. Deze hebben zich laten vertellen als verhalen van de vooruitgang. 'Grote verhalen', die uit gingen van de kracht van de menselijke rede en berustten op de overtuiging dat de mensheid in het behulp van wetenschap en techniek langzaam maar zeker zou emanciperen tot vrijheid en gelijkheid. De huidige politieke ontwikkelingen laten echter het failliet van ideologieën en grote verhalen zien. Er blijkt een grens te zijn aan de maakbaarheid van de samenleving.

De 'grote verhalen' werden over het algemeen gekenmerkt door fundamentele vooronderstellingen over het kennen en het zijn. Een daarvan is, dat er een stabiele werkelijkheid bestaat die door menieën gekend kan worden. Het postmodernisme stelt dat deze werkelijkheid er niet is. Het doorbreekt onderscheidingen tussen het subjectieve bewustzijn en de objectieve werkelijkheid, haalt deze onderuit, 'deconstrueert' ze. Het doel daarvan is het teweeg brengen van radicale twijfels over de fundamenteën van ons werkelijkheidsbesef.

Het meest door het postmodernisme benadrukte aspect van de huidige samenleving is de beeldcultuur. De wereld ziet er dankzij nieuwe communicatietechnieken en de toegenomen mobiliteit steeds meer uit als een opeenvolging van onsamenhangende, fragmentarische beelden. In plaats van 'grote verhalen' 'kleine verhaaltjes' in het snel op opeenvolgende beelden zonder diepte of perspectief.

Is de samenleving niet langer maakbaar, de individuele levensstijl is dat juist in hoge mate. Daardoor versnipperd de samenleving. Mensen benadrukken de diversiteit. Liever bevrijdende pluraliteit dan de beheersingsdrang van 'grote verhalen'. Geen enkele partij kan nog langer recht spreken voor welke andere ook. Gesloten culturen en stelsels verdwijnen; 'wij' tegen over 'zij' bestaat niet meer. De postmoderne mens wordt gekenmerkt met de dubbele, grensoverschrijdende identiteit van de migrant. Postmodern leven is leven op een grensvlak van rollen en culturen. Steeds wisselend, met als handelingsperspectief het benadrukken van verschillen.

Het postmoderne denken met zijn relativisering en diversificatie heeft, achterhaald of niet, veel invloed gekregen.

Postmodern liefhebben

Over de invloed van het postmoderne denken op de literatuur schrijft vervolgens *Christiane Berkvens-Stevelink*:

Postmoderne romanfiguren zijn sterk naar autonomie tenderen: de individuen die desalniettemin lijden aan een gebrek aan samenhang in hun denken en voelen. Zij verlangen naar liefdesvormen die de grenzen van het gekende overschrijden en gaan op zoek naar hun oorspronkelijke heilheid, de wetten van het leven of het wezen van de literatuur.

Brokstukken

Wat de postmoderne mens ontheert is de kennis van de spelregels van het leven. Hij of zij leeft in het midden van 'onsamenhangende brokstukken' en 'niets dan fragmenten'. 'Er zit geen lijn in de compositie van mijn leven', verzucht een vermoeid personage van Margriet de Voor. Dat is nu precies 'de verwarring waarmee je bent geboren'. Alleen de liefde, het vervullen van een sterk maar onbestemd verlangen naar liefde blijkt in staat om de postmoderne mens van de eenzaamheid te bevrijden en de verwarring op te heffen. Postmoderne romans beschrijven deze weliswaar tijdloze maar wel tijdgebondene zoektocht op een vaak humoristische, ironische en zelfs cynische manier en zijn alleszins het lezen waard.

Postmoderne religie

Ook op de godsdienst heeft het postmoderne denken zijn invloed.

Daarover schrijft J. Goud, auteur van het boek *God als raadsel* (Kampen 1992). Volgens de postmoderne inzichten is ieder artikel of boek onaf. Hoezeer auteurs zich ook inspannen om een overzichtelijk en volledig betoog te voeren, het meest interessante blijft veelal on gezegd. De witte plekken zijn van wezenlijk belang.

Dat geldt ook van de 'Heilige Schrift':

De 'Heilige Schrift' is zo beschouwd de verwijzing naar een afwezige God. Wie aan het bijbelverhaal een beslissende betekenis toekent, zal dan ook te horen krijgen dat het bouwwerk van zijn denken 'niet bestand is tegen de corrosie van het postmoderne relativisme'. De pretentie om boven het labyrint van verwijzingen uit te kunnen stijgen is 'op zijn gunstigst een subculturele eigenaardigheid, op zijn slechtst een gewelddadige conceptuele machtsgreep' (aldus de humanistische filosoof H.P. Kunnemund over het denken van Th. de Boer).

Ironie

Het postmodernisme wordt wel getypeerd als een gevolg van overbeschaving. Onze beschaving is oud geworden; zwaar weegt de last van een traditie waarin alles al eens gezegd en getoetst is. Omdat deze traditie niet ongedaan kan worden gemaakt, rest ons slechts het ironische, niets definitief serieus nemende spel met de regels van ons denken en waaniemen. Ironie en speelsheid zijn postmoderne deugden; Lyotard schreef daarom *Het postmoderne uitgelegd aan onze kinderen*, een boek dat overigens alles behalve kinderlectuur bevat. Maar er valt meer te zeggen. De ironie is ethisch gemotiveerd: de houding van de ironicus wordt moreel superieur geacht. Het zoeven aangehaalde verwijt van een 'gewelddadige machtsgreep' wees ul in deze richting. Wie zich boven de veelheid van fragmentarische gezichtspunten verheven waant, past een machtsgreep toe die tot

intolerantie leidt. De 'grote verhalen' die de zin van alle dingen meenden te kunnen vastleggen, hebben afgedaan. Alle vormen van filosofie, ideologie, geloof en holisme die een dergelijke pretentie staande houden, kunnen dan ook rekenen op een ironische reactie: Wees blij dat het leven geen zin heeft! (J. van Heerden). Want zekerheden leiden tot ongevoeligheid voor anderen, principes tot 'Prinzipienreiteri', overtuigingen tot fanatisme.

Lyrische meerwaarde

Een opvallend en positief kenmerk van het postmodernisme is zijn **openheid** voor zeer uiteenlopende bronnen van reflectie. Deze relativistische filosofie kritiseert de voorkeur voor het academische, rationele **betoog**. Wanneer alle taal beeldspraak is, kan aan een enkele manier van denken of spreken bij voorbaat het monopolie op de 'waarheid' worden toegekend. Ook literaire en religieuze bronnen mogen vrijelijk worden aangesproken. Teksten van zeer verschillende origine kunnen zo in een zich uitdijend netwerk met elkaar in verband worden gebracht, zodat bijv. het religieuze besef heel nieuwe **verbindingen** vormt met de wetenschappelijke nauwkeurigheid en de esthetische **verbeelding**. Het **wereldbeeld** dat uit deze montage-arbeid resulteert, kan **steun** geven aan wat H.J. Adriaanse (in aansluiting bij de Duitse theoloog Timm) 'postmoderne devotie' noemt, 'een vorin van piëteit jegens de schone schijn van het **wereldbouw**-werk'. God zal zich binnen deze samenhang niet als het **kern**-begrip van een groot verhaal of als het sluitstuk van een **leersysteem** voordoen. Hij zal de afwezige zijn die altijd verder is dan waar wij met ons spreken kunnen komen. Hij zal het geheim zijn dat in alle dingen ligt, 'de lyrische meerwaarde van de realiteit' (Corn. Verhoeven) die de **verwondering** levend houdt.

Het moderne denken nam afscheid van het geloof. Het stelde zich op tegenover het geloof en **vertrouwde** volkomen op zichzelf. De rede zou helderheid en betrouwbare zekerheden brengen. Deze pretenties konden niet waar gemaakt worden. Eindresultaat is een grote **verwarring**, twijfel en vertwijfeling: de mens is **gedesillusioneerd** en staat in de kou.

Eerst heeft hij het geloof **vaarwel** gezegd **terwille** van het verstand; nu verliest hij in toenemende mate zijn **vertrouwen** in de rede: in scepsis en agnosticisme leeft hij **zonder stuur** en zonder hoop op perspectief.

G.J. van Middelkoop

UIT DE KERKEN

BEROEPEN

Beroepen te Capelle aan den IJssel (derde predikantsplaats): R. ter Reek te Langerak en Gorinchem: te Langeslag: M. Wielhouwer te Appingedam; te benen-Abcoude en Weesp-Nigtevecht: W. van der Schee, kandidaat te Kampen; te Uithuizen: G. Treurniet Azn. te Waardhuizen. **Bedankt** voor Zwijndrecht-Groote Lindt: R.J. Blok te 's-Gravenhage-Zuidbosduinen.

Aangenomen naar Loenen-Ahcoude en Weesp-Nigtevecht: W. van der Schee, kand. te Kampen, die bedankte voor Gees, Maassluis i.c.m. De Lier en Zevenhesgen.

BEVESTIGING EN INTREDE

A. de Braak is bevestigd te Smilde op zondag 9 mei door C.J. Breen, emeritus-predikant van Drachten. De intrede vond plaats in de middagdienst. Nieuw adres is: Prins Clausstraat 62, 9422 GP Smilde, ☎ (05927) 15112.

Eveneens op 9 mei, deed J. Wesseling van De Lier en Maassluis, intrede te We. Bevestiger was H.J. Venhuizen van Ede. Nieuw adres: Macarthurdreef 2, 6716 CB Ede, ☎ (08380) 36944.

Rectificatie: In het vorige nummer stond abusievelijk vermeld dat L. Solle van Delft te Meppel was bevestigd. Dat moet zijn van Delfzijl.

45 JAAR PREDIKANT

Zondag 9 mei was het vijfenveertig jaar geleden dat ds. G. Meijering te Scherpenzeel – die na zijn emeritaat in 1986 uit de Ger. Kerk (syn.) overkwam naar de Gereformeerde Kerken (vrijg.) – te Slootdorp werd bevestigd.

Geert Meijering werd op 23 september te Katwijk aan den Rijn geboren. Na het gymnasium te Leiden studeerde hij aan de Theologische Universiteit te Kampen. Hij deed op 9 mei 1948 intrede te Slootdorp. Daarna diende hij de gemeenten van Herwijnen (1951) en Genemuiden (1969). Op 1 mei 1974 ging hij met emeritaat. Uit bezorgdheid over de vrijzinnige tendenzen kwam hij over naar de Ger. Kerken (vrijg.). Hij was o.m. lid van de Ger. Ver. voor Drankbestrijding.

HOOGLERAAR OUDE TESTAMENT

Drs. G. Kwakkel volgt per 1 september prof. drs. H.M. Ohmann op als hoogleraar Oude Testament. Prof. Ohmann is op 5 maart jl. 65 jaar geworden. Hij blijft na zijn emeritering voorlopig nog tot juni 1994 een aantal colleges geven. Hij werkt de hoofd- en bijvakstudenten af, die hij al begeleidde. De exauguratie vindt op 6 december plaats. De inauguratie van drs. Kwakkel niet vóór mei 1994.

ADRESWIJZIGINGEN E.D.

's-Gravenhage * Scriba: J. Geelhoed, Laan van Eik en Duinen 196, ☎ (070) 3681242.

VAN RIETSCHOTEN		
BOEKHANDEL	KANTOORVAKHANDEL	KANTOORINRICHTING
Boe-nanap Kantoorvakkande Kantoorinrichting	Keizerswaard 6 Rotterdam Keizerswaard 73 Gebroken Mee dijk 123, Barendrecht	Te 010-4820488 Te 010-4821365 Tel. 01606-19744
Faxnr. 010-4793699, Rotterdam		Faxnr. 01806-21165, Barendrecht